

PRAVO ZDRAVSTVENIH RADNIKA NA „PRIZIV SAVJESTI“

Dr. sc. Jozo Čizmić, redoviti profesor
Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu

UDK: 174:614.253
Ur.: 23. veljače 2016.
Pr: 9. ožujka 2016.
Prikaz

Sažetak

Institut „priziva savjesti“ štiti građansku slobodu svake osobe u odnosu na izbor u skladu s vlastitom savjesti. Radi svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora odnosno uvjerenja zdravstveni radnik ima se pravo pozvati na priziv savjesti te odbiti provođenje zdravstvene njege ako se to ne kosi s pravilima struke te ako time ne uzrokuje trajne posljedice za zdravlje ili ne ugrozi život pacijenta. O svojoj odluci mora pravodobno izvijestiti pacijenta i odgovornu ili nadređenu osobu.

Radi se o multidisciplinarnom problemu kod kojeg se rješenje može naći samo zajedničkim i istovremenim pristupom više znanstvenih disciplina i struka (medicinara, pravnika, etičara, teologa, sociologa i sl.) kao i interesnih skupina (udruga pacijenata i zdravstvenih radnika, komora i sl.), polazeći pritom od međunarodnih i nacionalnih propisa u najširem smislu riječi, recentne sudske prakse međunarodnih i domaćih sudova, pravila i protokola struke, rješenja iz etičkih kodeksa, nauka vjera i sl.

Ključne riječi: priziv savjesti, prava pacijenata, reproduktivna medicina, pobačaj na zahtjev.

I. UVOD – POJAM I SADRŽAJ „PRIZIVA SAVJESTI“

1. Institut „priziv (prigovor) savjesti“ (*conscientious objective*) u najširem smislu riječi predstavlja pozivanje neke osobe na slobodu savjesti,¹ kada odbija

1 Savjest je svojstvena ljudskom biću, koje svjesno opaža, sustavno analizira i preispituje izvor, sadržaj i posljedice svojih misli, svojih namjera, odluka i postupaka slusajući „glas savjesti“. Savjest je kompleksna kategorija ljudskog uma, trajno u interaktivnom odnosu s voljom; savjest kao moralna paradigma kreira, oblikuje, prosuđuje i vrednuje postupke, uočava razliku između dobra i zla. MARKELJEVIĆ, J., *Savjest i priziv savjesti*, predavanje održano 21. siječnja 2015. godine u Domu HKLD-a u Zagrebu. Savjest zapravo može biti izgovor da bi liječnik izbjegao svoju dužnost, ali itekako može biti i prava, životna dvojba, koja će ga proganjati do kraja života. Kada je dužnost prava dužnost,

postupati na uobičajeni, propisani ili ugovoreni način, odnosno kada traži izuzeće od takve obveze ili sl., i to zbog svojih moralnih odnosno vjerskih uvjerenja.² Dakle, priziv savjesti bio bi pravo i odluka pojedinca da izvrši ili odbije izvršiti neku radnju, suprotno zakonu, propisu ili nekoj drugoj odredbi, jer bi se njezino izvršenje protivilo etičkim, moralnim ili vjerskim uvjerenjima – točnije savjesti te osobe. Priziv bi savjesti trebao biti osobno opravdanje (osnova opravdanja) prizivaču u nepostupanju, nesudjelovanju, neprihvatanju mogućih raznih profesionalnih zahvata, poslova, načina djelovanja i sl.³ Pravo na priziv savjesti proizlazi iz slobode savjesti, koja je zajamčena člankom 18. Opće deklaracije o pravima čovjeka. U čl. 47. Ustava Republike Hrvatske (Narodne novine, pročišćeni tekst, broj 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14, dalje – **Ustav RH**), izrijeком se spominje i jamči pravo na priziv savjesti (protiv vojne službe). Implementiranje prava na priziv savjesti u ustavni zakon svake države najsigurniji je način zaštite života, savjesti i dostojanstva ljudskog bića na individualnoj i insitucijskoj razini.⁴

Pravo na priziv savjesti je emanacija slobode savjesti i tu prepoznavamo pravo pojedinca da pozivom na naloge svoje savjesti odbije postupati onako kako bi mu inače nalagao pravni poredak. Radi se o konceptu kakav je ustaljen i u pravu, i u znanosti, a također i u katoličkom vjerskom nauku.⁵ Proizašlo je iz temeljnih ljudskih prava na slobodu mišljenja, savjesti i religijskog ili drugog uvjerenja te prava na autonomiju, identitet, privatnost i dostojanstvo osobe. Najčešće je motiviran religijskim razlozima te drugim moralnim ili etičkim stavovima. Priziv savjesti omogućava pojedincu da čuva svoju koherentnost i slobodu. Drži se kako čovjek prisiljen na postupanje protivno svojoj savjesti gubi samopoštovanje, cjelovitost i puninu svoje osobnosti te trpi ograničavanje svoje slobode. Osobito u slučajevima tzv. religijskog priziva savjesti, mogu biti prisutni i osjećaj straha (od

---

prigovor savjesti može biti pogrešan i amoralan. U nekom idealnom svijetu, savjest liječnika ne bi trebala dolaziti u sukob s njegovom medicinskom ulogom. Svi liječnici još od studija bi trebali biti svjesni svoje odgovornosti da pruže pomoć u legalnim okvirima, kao i dvojbe koje se pred njih postavljaju, a za dobrobit pacijenta. *Šta je zapravo – prigovor savjesti?* <http://www.respecta.co.rs/2011/09/29/sta-je-zapravo-prigovor-savesti/>

2 Tako ROŽMAN, K., *O prizivu savjesti*, Primaljski Vjesnik, 2013., br. 15, str. 19.-21.

Izvor: <http://www.ombudsman.hr/hr/reagiranjapriopenja-i-reagiranjaj439-pravo-na-priziv-savjesti.html>

3 Vidi MILIČIĆ, V., *Deontologija profesije liječnik – život čovjeka i integritet liječnika – čudoredna raskrižja bioetike*, Zagreb, 1996., str. 38.

4 Podatak na stranici: https://hr.wikipedia.org/wiki/Priziv_savjesti.

5 „U današnjem hrvatskom društvu, ljudska prava – pa tako i pravo na priziv savjesti – omogućuju ostvarivanje ljudske slobode: čovjek u slobodi doista može učiniti mnogo dobrih, lijepih, kreativnih, iskrenih djela. Moramo, međutim, biti svjesni da je sloboda tek jedan potencijal. Sloboda ne služi ničemu, ako nemamo ideje što bismo u toj slobodi poduzeli, i odlučne predanosti da to i postignemo. A ako se nečim ne služimo, možemo slobodno reći da to i ne trebamo: nepoduzetnim ljudima sloboda poduzetništva ne znači mnogo; ljudima koji ne haju za savjest – sloboda savjesti ne znači baš ništa“. ČEHIĆ, D., *Ljudima koji ne haju za savjest sloboda savjesti ne znači baš ništa*, <http://zdravstveniodgoj.com/news/-ljudima-koji-ne-haju-za-savjest-sloboda-savjesti-ne-znaci-bas-nista>.

Božje kazne, Pakla, gubitka vječnog spasenja, izopćenja...), krivnje i grijeha.⁶

2. Klauzula savjesti postala je dio etičkih kodeksa, ali i zakonske regulative. Pozivanje na priziv savjesti definira se i kao zahtjev, motiviran etičkim ili vjerskim uvjerenjima, koji omogućuje njegovu podnositelju da se osobno izuzme kako bi izbjegao uobičajenu dužnost ili kako bi postupio mimo onoga što je zakonom propisano.⁷ Da bi prigovor savjesti bio legitiman i prihvatljiv mora se zasnivati na moralnim načelima pojedinca, koji upravlja tumačenjem i shvaćanjem pravnih normi ili političkih akata vlasti, a ne na osobnim interesima ili drugim iskonstruiranim oblicima političke lojalnosti. Jer, kad se pojedinac na temelju svojih moralnih načela odluči na otpor, on tada postupa svjesno i savjesno, pa čak i ako nije u pravu, te se na taj način stvara razlika između moralne i pravne sankcije, budući da moralna sankcija djeluje iznutra, a pravna sankcija izvana.⁸ Po svojoj naravi priziv savjesti nije pravno pravo, već je moralno pravo ili, točnije, moralna dužnost, jer u području morala egzistira pravo kao korelacija dužnosti.⁹

Iako se drži da priziv savjesti ne predstavlja značajno pravno pitanje, većina pravnih sustava, osobito razvijenih demokratskih zemalja, prepoznala je potrebu pojedinca da postupa u skladu sa zahtjevima savjesti.¹⁰ Pravo na priziv savjesti temeljno je ljudsko pravo i sastavni je dio slobode mišljenja koje je priznato na međunarodnoj razini, a u praksi se ostvaruje u većini država svijeta.¹¹ Zakonodavstva razvijenih zemalja vođena zaštitom ljudske slobode, identiteta,

6 Vidi ZORNIĆ-MUJOVIĆ, H., *Prekid trudnoće – abortus*, INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA, Centar za pravna istraživanja, Beograd, 2013., www.ius.bg.ac.rs/.../h.mujoVIC.prekid%20trudnoce.

7 Tako RADIŠIĆ, J., *Medicinsko pravo*, Beograd, 2008., str. 116.

8 „Iz konstatacije da je prigovor savjesti moralna dužnost pojedinca proizlazi da isti mora prigovoriti zbog neizdržive unutarnje potrebe koja je izazvana kolizijom pravne norme (koju ne može prihvatiti) i njegovog moralnog suda (religiskog, filozofskog i sl.), koja ga dovodi u situaciju da taj konflikt riješi u korist svog morala. Budući da je ljudska savjest neograničena, i ujedno subjektivna, pravna norma, objektiviziranjem kriterija u društvenoj zajednici, nastoji ograničiti tu savjest (u slučaju prigovora savjesti). Tako se pojedinac, vezano za prigovor savjesti, nalazi u pravnoj sferi – on prihvaća ili pristaje na pravnu sankciju. Kako se s moralne strane prigovarač savjesti ne smatra odgovornim jer je vođen moralnom dužnošću, dolazi do situacije da pojedinac može biti pravno kažnjen, ali ne i kažnjen na autentični moralni način. Moralna sankcija djelujući iznutra, u slučaju prigovora savjesti, predstavlja autentičnu sankciju – pojedinci je sebi nameću u slučaju da su u određenoj situaciji postupili protivno svojoj moralnoj dužnosti. To sve govori u prilog tezi da je prigovor savjesti, osim što je pravno pitanje, i izuzetno značajno etičko pitanje“. ŠEGVIĆ, S., *Legitimnost građanskog otpora - neki teorijski aspekti*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 44, 2/2007., str. 195.

9 Usp. VUKADIN, D., *Pravo prigovora savjesti*, Filozofska istraživanja, god. 23., 2003., sv. 2, str. 421.

10 Nismo sigurni da će se takvo stanje zadržati. Naime, krajem prošle godine na razini EU-a postojali su naponi da se ograniči primjena prava na priziv savjesti. Na zasjedanju 7. listopada 2011., Vijeće Europe odlučilo je da priziv savjesti ostaje kao pravo na slobodu mišljenja. Rezolucija u korist priziva savjesti izglasana je s tek 56 glasova za, nasuprot 51 glas protiv. Podatak na stranici: <http://www.iusinfo.hr/DailyContent/Topical.aspx?id=11891>.

11 Podatak na stranici <http://narod.hr/hrvatska/sto-je-institut-priziva-savjesti>.

savjesti i dostojanstva dopuštaju priziv savjesti kao pravno dopuštene radnje ograničenog opsega. Teret dokazivanja prigovora u bilo kojem pravnom postupku leži na onome tko ga ističe.

3. Zahtjev za izuzeće pretpostavlja sukob između opće norme i savjesti, što znači da je to pravilo koje se ne prihvaća strogo, već se odnosi samo na pojedinačnu situaciju.¹² Drži se kako pojedinac, neovisno o svojoj profesiji, nije dužan poštovati one zakonske odredbe koje su u koliziji s njegovom vlastitom savjesti,¹³ odnosno da ne mora poštovati zakon ili neke njegove odredbe ako iste uključuju postupanje protivno savjesti.¹⁴ Da bi priziv savjesti bio legitiman, mora se zasnivati na moralnim načelima pojedinca koji shvaća značenje pravnih normi, a ne na osobnim interesima. S druge strane, bitno je da pravo jednog pojedinca ne ugrožava ili isključuje prava drugih ljudi.¹⁵

Iako priziv savjesti predstavlja svojevrsni **otpor**, ipak se klauzula savjesti pojmovno razlikuje od „otpora“ ili „građanske neposlušnosti“ jer ona nije usmjerena na političke razloge ili opće shvaćanje pravičnosti.¹⁶ Dosadašnja iskustva svjedoče o tome da će kolizija između zahtjeva pravne norme i zahtjeva savjesti biti gotovo

12 Tako MUJOVIĆ-ZORNIĆ, H., *Promene u shvatanju klauzule savesti kod pružanja zdravstvenih usluga*, Pravni život, tematski broj „Pravo i načelo savesnosti i poštenja“, 2014., br. 9, TOM I, str. 283.

13 Sve učestaliji slučajevi izazivaju zbrku u kojoj se miješaju različita tumačenja prava i zakona. Naročito nakon slučaja sa spikerom Hrvatskog radija, ovdašnja javnost još nije na čistu tko sve ima pravo pozvati se na prigovor savjesti. „Prema Ustavu Republike Hrvatske svatko ima slobodu savjesti odnosno pravo na prigovor savjesti“, izričit je zagrebački odvjetnik Veljko Miljević. Napominje kako je jedina mjerodavna odredba članak 40. Ustava koji kratko i jasno kaže da se jamči sloboda savjesti i vjeroispovijesti. „Ustav pritom jamči i slobodno javno očitovanje toga. To znači ne samo da čovjek ima unutarnju slobodu savjesti, nego i slobodno javno očitovanje vjere ili bilo kojeg drugog uvjerenja“, objašnjava Miljević. No, Miljević upozorava da Ustav ne rješava pitanje same tehnike pozivanja na prigovor ili, kako se u Hrvatskoj još kaže – priziv savjesti. Tako DAVID Udruga građana za zaštitu ljudskih prava, *Prijedlozi za cjelovito reguliranje prava na priziv savjesti u medicini/ zdravstvenoj djelatnosti*, Inicijativa liječnika/-ca za reguliranje priziva savjesti u medicini i CESI- Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje, Poruke Okruglog stola „Priziv savjesti u medicini“, Zagreb, Novinarski dom, 21. 1. 2015., <http://david-udruga.hr/novosti/2015/02/11/prijedlozi-za-cjelovito-reguliranje-prava-na-priziv-savjesti-u-medicini-zdravstvenoj-djelatnosti/>.

14 Poznat je primjer boksača Muhammada Alia koji je zbog prigovora savjesti odbio ratovati u Vijetnamu jer se rat protivio načelima njegove vjere (Islama). Tada je izjavio: „*Niti jedan Vijetkongovac nikada me nije nazvao crnčugom*“. Osudila ga je porota, sastavljena isključivo od bijelaca, na pet godina zatvora. Česti su primjeri liječnika koji zbog prigovora savjesti ne žele sudjelovati u postupcima pobačaja, umjetne oplodnje i eutanazije. Usput spomenimo da je pobačaj za osobe kršćanske vjeroispovijesti neprihvatljiv. Izopćenje iz Katoličke Crkve kazna je za svakoga tko izazove pobačaj i za svakoga tko se s njime suglasi - ističe kardinal Alfonso López Trujillo. ŠEGVIĆ, S., *Legitimnost građanskog otpora - neki teorijski aspekti*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 44, 2/2007., str. 116.

15 Vidi ŠEGVIĆ, S., *Legitimnost građanskog otpora - neki teorijski aspekti*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 44, 2/2007., str. 116.

16 Usp. MUJOVIĆ-ZORNIĆ, H., *Promene u shvatanju klauzule savesti kod pružanja zdravstvenih usluga*, Pravni život, tematski broj „Pravo i načelo savesnosti i poštenja“, 2014., br. 9, TOM I, str. 283.

uvijek odlučena u korist savjesti. Naime, prizivatelj savjesti ne smatra da je postupio pogrešno kršeći pravnu normu jer je pri tome vođen moralnom odgovornošću (moralnim imperativom). Pojedinaac može biti pravno kažnjen, ali ne i kažnjen na autentičan moralni način. Takva, rekli bismo, površna kazna ne stvara motivaciju za korekciju ponašanja, stava ili odnosa prema spornoj pravnoj normi. Moralna sankcija djeluje iznutra, a pravna izvana. Stoga smatramo da ova prva predstavlja autentičnu sankciju.¹⁷ Pravo na prigovor savjesti, dakle nije *contra legem* već *exceptio legis*, jer su zakonodavci u okviru pravnog sustava iskazali tendenciju da to pravo relativiziraju s namjerom da moralni stav pojedinca ne zadire u prava drugih pravnih subjekata. Legalizacija priziva savjesti, odnosno njegova ograničena pravna dopustivost, predstavlja značajan korak u razvitku modernog prava, posebno onoga dijela koji se odnosi na zaštitu najviših ljudskih vrijednosti, od prava na fizički integritet do slobode govora, misli, savjesti i vjeroispovijesti.¹⁸

4. Sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti spada u ljudska prava i temeljne slobode zajamčene međunarodnim dokumentima, u prvom redu Općom deklaracijom o ljudskim pravima Ujedinjenih naroda (članak 18.) i Konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (članak 9.). Sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti jesu vrednote kojima Ustav RH daje posebno značenje propisujući ih kao temeljne slobode i prava čovjeka i građanina. Ustav RH je posebnim člankom (članak 47.) predvidio mogućnost priziva savjesti i onima koji zbog svojih vjerskih ili moralnih nazora nisu pripravnici sudjelovati u obavljanju vojničkih dužnosti u oružanim snagama. Na sličan način ova je odredba *mutatis mutandis* uvrštena i u zdravstvene zakone. Stoga priziv savjesti predstavlja oživotvorenje ustavnog određenja slobode savjesti svakog čovjeka te kao takvo odnosi prevagu u situacijama kada zdravstveni radnici odluče odbiti pružiti zdravstvenu uslugu koja nije u skladu s njihovim uvjerenjima.¹⁹ Značaj ove ljudske slobode ogleda se i u tome što većina demokratskih zemalja daje pojedincu legitimno pravo na priziv savjesti, odnosno dopušta mu da ne postupi po zakonu ili pojedinoj njegovoj odredbi koja propisuje ponašanje protivno njegovoj savjesti. Pritom je nužno da sloboda savjesti jedne osobe ne ugrožava ili isključuje prava drugih osoba.²⁰

Isto tako Ustav RH u članku 40. navodi da se jamči sloboda savjesti i vjeroispovijesti i slobodno javno očitovanje vjere ili drugog uvjerenja. Ova iznimno široka određenja slobode savjesti temelj su za priziv savjesti, ali nisu istovjetna prizivu savjesti, odnosno ne daju automatsko pravo svakoj osobi, u svakoj situaciji i zbog svakog razloga koji ta osoba smatra svojim moralnim ili vjerskim uvjerenjem da krši neke druge propisane ili ugovorene obveze. Kako priziv savjesti u pravilu

17 Podatak na stranici: <http://www.iusinfo.hr/DailyContent/Topical.aspx?id=11891>.

18 Tako ŠEGVIĆ, S., *Legitimnost građanskog otpora - neki teorijski aspekti*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 44, 2/2007., str. 199.

19 Vidi BABIĆ, T. – ROKSANDIĆ, S., *Osnove zdravstvenog prava*, Tipex, Zagreb, 2006., str. 166.

20 Priopćenje Pučkog pravobranitelja RH od 22. kolovoza 2013., <http://www.ombudsman.hr/index.php/hr/za-javnost/priopcenja/182-pravo-na-priziv-savjesti>.

znači kršenje nekih drugih obveza/dužnosti (primjerice, služenja u vojsci, odbijanja izvršavanja ugovorenih poslova i sl.), dakle dolazi u sukob s nekim drugim pravima, on mora na određeni način biti razrađen i ograničen koliko je to moguće procedurom i konkretnijim razlozima, kako ne bi postao temelj za neopravdanu samovolju. Stoga postoji potreba da se priziv savjesti regulira propisima odnosno da mu sudska praksa odredi granice i postupak (iako su to vrlo promjenjive i fleksibilne granice).²¹

5. Priziv savjesti sve se više u suvremenim demokracijama smatra bitnim kriterijem za ocjenu kvalitete određenog pravnog sustava, kako s aspekta (medicinsko)pravne teorije i njezine evaluacije u pozitivno pravo, tako i s etičkog aspekta,²² te njegove deontološke funkcije kritičke evaluacije pozitivnog prava.²³ U tom smislu klauzula savjesti može ukazivati i na potrebu izmjene zakona, ali to je, ipak, samo njezina sekundarna svrha.²⁴

6. Malo je poznato da među brojnim praznicima postoji i Međunarodni dan priziva savjesti. Međunarodna mreža priziva savjesti je 1985. odlučila da 15. svibnja postane Međunarodni dan priziva savjesti kako bi se stvorio veći globalni fokus na pitanje priziva savjesti. Međunarodna mreža priziva savjesti sastajala se svake godine od 1981. do 1997. U početku su to bili sastanci prizivatelja savjesti koji su razmijenjivali ideje i iskustva, da bi se kasnije raspravljalo o ozbiljnijim ciljevima i razvijale strategije. U mnogim državama širom svijeta taj dan se obilježava akcijama koje podržavaju pravo na priziv savjesti.²⁵ Velik broj razvijenih zemalja priziv savjesti svrstava u kategoriju prava na slobodu, dok neki taj institut smatraju oblikom građanske neposlušnosti,²⁶ te kao legalno, međunarodno priznato pravo građana – pravo slobode.

II. POVIJESNI RAZVITAK INSTITUTA „PRIZIVA SAVJESTI“

Povijesno gledano, pravni poredci u različitoj su mjeri priznavali pravo na priziv savjesti. Konflikt između onoga što nalaže zakon i savjest pojedinaca u prošlosti je osobito bio prepoznat u svezi s vojnom obvezom ili medijskim izvještavanjem, putem pozivanja na klauzulu savjesti, odnosno priziv savjesti.²⁷

21 Izvor: <http://www.ombudsman.hr/hr/reagiranja/priopenja-i-reagiranja/439-pravo-na-priziv-savjesti.html>, Primaljski vjesnik, broj 15, listopad 2013., str. 19.-21.

22 Usp. ŠEGVIĆ, S., *Legitimnost građanskog otpora - neki teorijski aspekti*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 44, 2/2007., str. 191.

23 Tako VUKADIN, D., *Pravo prigovora savjesti*, Filozofska istraživanja, god. 23., 2003., sv. 2, str. 421.

24 Vidi MUJOVIĆ-ZORNIĆ, H., *Promene u shvatanju klauzule savesti kod pružanja zdravstvenih usluga*, Pravni život, tematski broj „Pravo i načelo savesnosti i poštenja“, 2014., br. 9, TOM I, str. 283.

25 Usp. AZDEJKOVIĆ, P. M., *Borba: Prigovor savesti – Muški spas od vojske*, <http://azdejkovic.com/borba-prigovor-savesti-muski-spas-od-vojske/>.

26 Podatak na stranici <http://narod.hr/hrvatska/sto-je-institut-priziva-savjesti>.

27 U tom smislu MUJOVIĆ-ZORNIĆ, H., *Promene u shvatanju klauzule savesti kod pružanja zdravstvenih usluga*, Pravni život, tematski broj „Pravo i načelo savesnosti i poštenja“, 2014., br. 9, TOM I, str. 277.

Priziv savjesti kao pojam postoji stoljećima unatrag. Pojam „savjest” potječe iz antičko-kršćanske tradicije. Prema Demokratu oblikovan je od prvotnog pojma „synderesis” ili „synteresis” (grč. „su-znanje”), urođene sposobnosti kojom ljudska bića spoznaju moralni zakon, do pojma prema Ciceronu koji je grčku riječ „synderesis” (*synteresis*) preveo kao „conscientia” (lat. „savjest”).²⁸ Drevni primjer priziva savjesti nalazimo u antičkoj drami *Antigona* (5. stoljeće pr. Kr.), gdje *Sofoklo* prikazuje primjer mlade žene koja odbija poštovati svjetovni zakon koji joj zabranjuje da pokopa braću koja su poginula u pobuni protiv vlastitog kralja. Ona se izlaže najvećem riziku jer osjeća da je božanski zakon koji joj nalaže da pokopa najbliže srodnike, obvezuje jače od državnog zakona koji joj to brani. Činjenica da *Sofoklo* - te, očito, njegova publika u antičkoj Grčkoj - promatra *Antigonino* rizično i naizgled „neekonomično” ponašanje (ona sama biva osuđena na smrt, zbog brige za ionako mrtva tijela svoje braće) kao dostojno i herojsko, govori nam da je priziv savjesti već u to vrijeme bio kulturalno prepoznat i odobran.²⁹

U 6. i 7. poglavlju biblijske 2. knjige o Makabejcima nalazimo primjere Židova koji su se u 1. stoljeću prije Krista odbijali podvrgnuti helenističkim zakonima koji su od njih tražili, pod prijetnjom smrtno kazne, da prikažu žrtvu na žrtveniku državnog kulta i jedu svinjetinu u znak odricanja od židovskoga Zakona i podlaganja zakonu i kultu države.³⁰

Savjest koja omogućuje ljudskim bićima spoznaju značenja vlastitog moralnog čina, tumačena je s teološke perspektive u srednjem vijeku kao „dvoslojna instancija ljudske duhovnosti”. U 18. stoljeću Kant ističe savjest koja je kao glas, amblemičan opis unutarnjeg zakona kojega čovjek samom sebi ne daje, već ga otkriva u sebi, kao preduvjet odnosno temelj za slobodnu, autonomnu moralnu akciju.³¹ U 20. stoljeću Freud definira savjest kao dio superega („nadvijesti”) koji se razvija pod utjecajem nagrada, zabrana i kazni tijekom odgojnog procesa, odnosno kao odraz volje drugih osoba. U 21. stoljeću, u skladu s mislima svetaca koji savjest

28 Tako MARKELJEVIĆ, J., *Savjest i priziv savjesti*, predavanje održano 21. siječnja 2015. godine u Domu HKLD-a u Zagrebu.

29 Podatak na stranici https://hr.wikipedia.org/wiki/Priziv_savjesti.

30 Kulturalni učinak u judeokršćanskoj kulturi osobito daje prikaz uzastopnog svirepog mučenja i ustrajnosti u postupanju prema božanskom zakonu, koje iskazuju sedmorica braće Makabejaca i njihova majke koja gleda kako njeni sinovi bivaju mučeni i ubijani na najokrutnije načine, hrabreći sve manji broj preostalih svojih sinova da ustraju. Taj primjer - podcrtan okolnostima smrti samog Isusa - nasljeđuje i prvobitna kršćanske zajednice koja nastaje u Jeruzalemu: u petom poglavlju Djela apostolska nalazimo da Petar u ime apostola na saslušanju pred Velikim vijećem odbijaju nalog da prestanu propagirati kršćanstvo: „Treba se većma pokoravati Bogu negoli ljudima!” Sljedeći primjer apostola - od njih dvanaestorice, jedanaestorica su poginula mučeničkom smrću - znatan broj kršćana je u prvim stoljećima kršćanstva odlučio inzistirati na vjernosti kršćanskoj vjeri sve do mučeništva; uglavnom povodom pritvljenja da u hramu državnog kulta („Augustov hram”) prikažu žrtvu u znak podložnosti Rimskom Carstvu. Podatak na stranici https://hr.wikipedia.org/wiki/Priziv_savjesti.

31 Vidi MARKELJEVIĆ, J., *Savjest i priziv savjesti*, predavanje održano 21. siječnja 2015. godine u Domu HKLD-a u Zagrebu.

identificiraju s „osjećajem za dobro koji je utisnuto u nas” (sv. Augustin), s „iskrom Božanske ljubavi koja je skrivena u nama” (sv. Pavao) i sa „zakonom koji je upisan u srcu svakog od nas” (sv. Bazilije), papa Bendikt XVI. riječ „synderesis” zamjenjuje platonskim pojmom „anamnesis” (grč. spomen) odnosno s ontološkom razinom pojma savjesti. Naša nutarnja otvorenost za apsolutnu istinu ili „anamnesis” u suglasju je s „conscientia”, sa savješću, odnosno drugom razinom koja prosuđuje i odlučuje.³²

Povijesno je kao ljudsko pravo priziv savjesti priznat nakon Nirnberških procesa, kada se rađa cijela moderna doktrina ljudskih prava i Opća deklaracija o ljudskim pravima.³³ Od druge polovice 20. stoljeća pravo na priziv savjesti je kroz pravo na mišljenje, savjest i religiju priznato mnogim međunarodnim i nacionalnim pravnim aktima kao i mnogim profesionalnim i etičkim strukovnim kodeksima. Time je prizivačima/cama savjesti zajamčena pravosudna nekažnjivost i zaštita njihova postupanja. Mogućnost javne osude i/ili stigmatizacije prizivača/ice ostaje prisutna, a ovisi o dominantnim društvenim stavovima i raspoloženjima.³⁴

Tijekom 20. stoljeća, u kontekstu opće vojne obveze, nameće se problem priziva savjesti protiv vojne službe. Prizivači se opet pozivaju na moralne naloge koji proizlaze iz njihove religije. Makar pravo na priziv savjesti proizlazi iz prava na slobodu savjesti, koja je zajamčena člankom 18. Opće deklaracije UN o pravima čovjeka iz 1948., u praktičnom životu nisu ni danas rijetke situacije u kojima pravni poredak ne priznaje legitimnost prigovora savjesti koje izjavljuju pojedinci. Tako je, s obzirom na to da vjerski nauk Jehovinih svjedoka zabranjuje službu u vojsci, nemali broj pripadnika te vjere bio izložen zatvorskim kaznama zbog odbijanja vojne službe.³⁵ Termin „priziv savjesti” se u sudskoj praksi Europskog suda za ljudska prava razvio upravo povodom zalaganja Jehovinih svjedoka da im se prizna priziv savjesti protiv vojne službe. Taj je sud nakon skoro četrdeset godina odbijanja da prizna priziv savjesti u tom iznimno važnom pitanju, tek 2000. takav priziv savjesti priznao u slučaju *Thlimmenos protiv Grčke*.³⁶

Kao pojam povezan s medicinskim radnicima pojavljuje se prvi put u Zakletvi za koju se smatra da ju je gotovo sigurno napisao Hipokrat. *Scribonius Largus* (c.

32 *Ibid.*

33 Vidi stranicu: <http://narod.hr/hrvatska/sto-je-institut-priziva-savjesti>.

34 Tako ZORNIĆ-MUJOVIĆ, H., *Prekid trudnoće – abortus*, INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA, Centar za pravna istraživanja, Beograd, 2013., www.ius.bg.ac.rs/..h.mujoVIC.prekid%20trudnoce.

35 Prvi slučaj koji se našao pred Komisijom za ljudska prava - tribunalom koji je poslije prerastao u Europski sud za ljudska prava, bio je *Grandrath protiv Njemačke* (slučaj iz 1964., okončan 1966. godine). U tom, kao i u brojnim drugim slučajevima koji su se poslije našli pred Europskim sudom za ljudska prava, priziv savjesti protiv vojne službe bio je odbijan - te je prihvaćen tek u presudi u slučaju *Thlimmenos protiv Grčke* iz 2000. godine. Vidi stranicu: https://hr.wikipedia.org/wiki/Priziv_savjesti.

36 Usp. ČEHIĆ, D., *Ljudima koji ne haju za savjest sloboda savjesti ne znači baš ništa*, <http://zdravstveniodgoj.com/news/-ljudima-koji-ne-haju-za-savjest-sloboda-savjesti-ne-znaci-bas-nista>.

AD 1-50) nam govori da je u njegovo doba Zakletva uobičajeno primjenjivana.³⁷ U srednjem vijeku Zakletva se prvi put spominje kao uobičajena praksa tek u Wittenbergu u Njemačkoj 1508. Oko 1930. samo u 19 % američkih medicinskih škola je polagana Zakletva. Dakle, pojam priziva savjesti preciznije je definiran tek u novije doba.³⁸

III. PODRUČJA PRIMJENE INSTITUTA „PRIZIVA SAVJESTI“

Institut „priziva savjesti“ štiti građansku slobodu svake osobe u odnosu na izbor u skladu s vlastitom savjesti. Svatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti, a to pravo uključuje slobodu promjene vjeroispovijesti ili uvjerenja i slobodu da pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoju vjeroispovijest ili uvjerenje poučavanjem, bogoslužjem, praktičnim vršenjem i obredima.³⁹ Sloboda manifestiranja svoje vjere ili svojih uvjerenja podliježe samo onim ograničenjima predviđenim zakonom i koja su nužna u demokratskom društvu u interesu javne sigurnosti, zaštite javnog poretka, zdravlja ili morala ili zaštite prava i sloboda drugih.⁴⁰ Svakako, može se dogoditi da uvjerenje neke osobe dođe u sukob s nekom građanskom ili osobnom dužnošću/obvezom.⁴¹

Pravo na priziv savjesti najčešće se veže uz medicinu i sluzenje vojnog roka te nošenje i uporabu oružja.

Vojna obveza i obrana Republike Hrvatske dužnost je svih za to sposobnih državljana. Dopušten je priziv savjesti onima koji zbog svojih vjerskih ili moralnih nazora nisu pripravnici sudjelovati u obavljanju vojničkih dužnosti u oružanim snagama. Te su osobe obvezne ispunjavati druge dužnosti određene zakonom (Ustav RH, čl. 47.).⁴² U tom slučaju institut „priziva savjesti“ omogućuje odustajanje od:

37 Vidi kod *Šta je zapravo – prigovor savjesti?* <http://www.respecta.co.rs/2011/09/29/sta-je-zapravo-prigovor-savesti/>.

38 Tako *Šta je zapravo – prigovor savjesti?* <http://www.respecta.co.rs/2011/09/29/sta-je-zapravo-prigovor-savesti/>.

39 OPĆA DEKLARACIJA O LJUDSKIM PRAVIMA, usvojena i proglašena od Opće skupštine Rezolucijom 217 A (III) od 10. prosinca 1948., članak 18.; (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, pročišćeni tekst, MU, broj 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, čl. 9. st. 1.

40 (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, pročišćeni tekst, MU, broj 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, čl. 9. t. 2.

41 Tako je u predmetu *C. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (od 15. prosinca 1983., 37 DR 142), koji je pokrenuo pripadnik Društva prijatelja (tj. Kvekera) protiv Ujedinjenog Kraljevstva, pripadnik te religije usprotivio se što dio poreza koji plaća ide u vojne svrhe. Komisija je donijela odluku da opća obveza plaćanja poreza koju država nameće nema veze s pitanjem savjesti. Vidi HARLAND, C., ROCHE, R., STRAUSS, E., *Komentar Evropske konvencije o ljudskim pravima prema praksi u Bosni i Hercegovini i Strasbourgu*, Sarajevo, 2003., str. 237.

42 Većina europskih država najčešće prigovaračima savjesti osigurava alternativu sluzenju vojnog roka u vidu civilne službe, ili vojne službe bez oružja. Civilna služba je alternativna državna služba, u koju se upućuju prigovarači savjesti i koja se obavlja u bolnicama, staračkim

služenja vojne obveze, sudjelovanja u ratnim aktivnostima i određenim misijama za koje smatraju da nisu u skladu s njihovom savješću, odnosno moralnim uvjerenjima, nošenja i upotrebe oružja. Priziv savjesti je odbijanje sudjelovanja u onim radnjama koje savjest prizivatelja ne odobrava, a priziv savjesti na vojnu službu odbijanje je služenja vojnog roka iz političkih, vjerskih, filozofskih, moralnih ili bilo kojih drugih razloga savjesti. U praksi priziv savjesti je pravo svakoga da odbije službu u vojnim jedinicama i ustanovama i samim time odbije sudjelovati u bilo kakvom vidu rata ili priprema za rat.⁴³ U tom smislu značajna je i praksa Europskog suda o prizivu savjesti vezano uz odbijanje služenja vojnog roka, a posebno je značajna odluka u predmetu *Bayatyan protiv Armenije* (2011.), u kojemu je podnositelj, inače Jehovin svjedok, odbio služiti vojni rok pozivajući se na priziv savjesti. Sud je smatrao da protivljenje obnašanju vojne službe, ako je motivirano ozbiljnim i nepremostivim sukobom između obveze služenja vojske i savjesti pojedinca ili njegovih dubokih i iskrenih vjerskih ili drugih uvjerenja, predstavlja uvjerenje ili vjerovanje dostatne razine uvjerenosti, ozbiljnosti, kohezije i važnosti da potpadne pod jamstvo članka 9. Konvencije, što se inače mora utvrditi u svjetlu posebnih okolnosti svakog slučaja.⁴⁴

Primjeri različitih dužnosti vezano uz obavljanje medicinske djelatnosti pokazuju da je klauzula savjesti važna u praktičnom radu zdravstvenih radnika.⁴⁵ Institut „priziva savjesti“ štiti i specifičnu skupinu - liječnike, zdravstvene djelatnike i znanstvenike, koji mogu odbiti sudjelovanje u znanstvenim istraživanjima, dijagnostičkim i terapijskim postupcima i zahvatima koji nisu u skladu s njihovom savjesti. Mogu isticati priziv savjesti i kod sljedećih usluga: pobačaj/abortus, kontracepcija, osiguranje za pokriće kontracepcije, usluge za planiranje obitelji ili savjetovališta za to, sterilizacija, potpomognuta oplodnja, kloniranje, eksperimentiranje s fetusima, eutanazija, podrška na kraju života, obdukcija, transplatacija organa, transfuzija krvi, medicinski eksperimenti i istraživanja

---

domovima, vrtićima, organizacijama za pomoć invalidima, spasilačkim organizacijama i svim drugim organizacijama koje su od općeg javnog interesa. Po međunarodnim standardima ove dvije službe su ravnopravne i oni koji se odluče za civilnu, a ne vojnu službu kasnije zbog toga ne gube nikava prava niti smiju na bilo koji način biti diskriminirani. Totalni prigovor savjesti je odbijanje bilo vojne bilo civilne službe. Totalni prigovor savjesti ni u jednoj državi nije zakonski priznat, ali je negdje manje, negdje više toleriran. Prigovor savjesti na vojne troškove sastoji se u odbijanju da se uplati dio poreza namijenjen za vojsku. Također, u Švicarskoj je aktivna grupa koja radi na otkrivanju banaka koje imaju posla s trgovinom oružja i koja poziva građane na bojkot tih banaka. Podatak na stranici: https://sr.wikipedia.org/wiki/Prigovor_savesti.

43 Mnogi prigovarači savjesti inspirirani su mišlju Alberta Einsteina: *“Ratovi će prestati kada ljudi odbiju da se u njima bore”*. Vidi: https://sr.wikipedia.org/wiki/Prigovor_savesti.

44 Tako i više o tome kod OMEJEC, J., *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u praksi Europskog suda za ljudska prava – Strasbourški aquis*, Informator, Zagreb, 2013., str. 1051.

45 Usp. MUJOVIĆ-ZORNIĆ, H., *Promene u shvatanju klauzule savesti kod pružanja zdravstvenih usluga*, Pravni život, tematski broj „Pravo i načelo savesnosti i poštenja“, 2014., br. 9, TOM I, str. 277.

embrionalnih matičnih stanica, etički dvojbeni postupci koji su vezani uz slučajeve moždane smrti, odnosno isključivanja aparata koji pacijenta održavaju na životu i sl.⁴⁶ Pravo na priziv savjesti mogli bi istaknuti i indirektni pružatelji zdravstvenih usluga. Primjerice farmaceuti, jer oni nemaju ovlaštenje pisati recepte, nego ih samo provode ili medicinski tehničar koji odbija voziti trudnu ženu na kliniku za abortus.⁴⁷ Poznati su i slučajevi u kojima ljekarnici (farmaceuti) odbijaju izdati lijek za kontracepciju ili lijek koji izaziva prekid trudnoće,⁴⁸ tvrdeći da je takav stav dio njihove profesionalne autonomije i integriteta, da time podržavaju svetost života i da bi drukčije ponašanje bilo suprotno Hipokratovoj zakletvi.⁴⁹ Pritom drže da se nalaze u analognoj situaciji u kojoj se nalaze liječnici kada pozivom na priziv savjesti odbijaju izvršiti prekid trudnoće.⁵⁰ Parlamentarna skupština Vijeća Europe utvrdila je pravo na priziv savjesti u medicini Rezolucijom 1763 iz 2010. godine. U točki 1. ove Rezolucije, među ostalim, stoji da niti jedna pravna ili fizička osoba neće biti podvrgnuta prisili, neće se držati odgovornom niti će se na bilo koji način diskriminirati ako odbije izvršiti pobačaj ili eutanaziju.⁵¹

Iako se najčešće odnosi na vojnu službu i zdravstvene djelatnike, postoje i druge vrste priziva savjesti. Drži se kako odredba čl. 47. Ustava RH, iako izrijeckom spominje samo vojnu obvezu, štiti sve, odnosno pripadnicima svih djelatnosti daje mogućnost da zbog priziva savjesti odbiju određeni posao koji nije u skladu s njihovim stajalištima, uvjerenjima ili svjetonazorom, a zbog toga ne smiju dobiti otkaz. Tako novinar može odbiti napisati tekst koji nije u skladu s njegovim uvjerenjima, članovi pokreta za zabranu eksperimenata nad životinjama imaju pravo na priziv savjesti jer ih smatraju neetičnim, trgovci mogu uložiti priziv savjesti zbog toga što moraju raditi nedjeljom, prodavati pornografiju i štošta drugog što se protivi njihovoj savjesti.⁵² I svećenik, odnosno vjerski ispovjednik, u svojim se duhovnim poslovima ima pravo pozvati na priziv savjesti i odbiti aktivnosti s kojima se ne

46 Podatak na stranici: <http://narod.hr/hrvatska/sto-je-institut-priziva-savjesti>

47 Vidi MUJOVIĆ-ZORNIĆ, H., *Promene u shvatanju klauzule savesti kod pružanja zdravstvenih usluga*, Pravni život, tematski broj „Pravo i načelo savjesti i poštenja“, 2014., br. 9, TOM I, str. 284.

48 Tako KNESTOUT, B. P., *An Essential Prescription: Why Pharmacist – Inclusive Conscience Clauses Are Necessary*, Journal of Contemporary Health Law & Policy, 2006., br. 2, str. 4.

49 „Ako vas Hipokratova zakletva obvezuje da uvijek služite životu, Evanđelje vas još više potiče, da ga uvijek i posvuda volite, ponajviše kada mu je potrebna osobita skrb ... vjernost Evanđelju i poštovanje ljudskoga života ponekad traži hrabri izbor, a u nekim okolnostima i prigovor savjesti“. Papa Franjo: *Prigovor savjesti – liječnici*, Prigodom 70 godišnjice uspostave Udruge Talijanskog katoličkog liječničkog društva (AMCI), <http://www.ika.hr/index.php?prikaz=vijest&ID=164838>.

50 Tako LAUDE, A., *Pharmacie – Actualite juridique*, Revue de droit sanitaire et social, 1999., br. 1, str. 86.

51 Vidi *Pravo na priziv savjesti*, Priopćenje Pučkog pravobranitelja RH od 22. kolovoza 2013., na stranici: <http://www.ombudsman.hr/index.php/hr/za-javnost/priopcenja/182-pravo-na-priziv-savjesti>

52 Također se spominje primjer kako radnika koji je musliman može jako smetati da mu netko u tvorničkoj blagovaonici daje izbor između dva jela, koja su oba načinjena od svinjetine. Vidi na stranici: https://sr.wikipedia.org/wiki/Prigovor_savesti.

slaže. Poznat je i primjer kad je jedan sudac odbio zbog svoje savjesti sudjelovati u radu izbornog povjerenstva pri provedbi referenduma o braku, ocjenjujući da se time ugrožavaju prava homoseksualaca, a taj priziv savjesti je uvažen i on je zamijenjen drugim sucem.⁵³ Svakako poznati su i primjeri kada je pravo na priziv savjesti bilo neopravdano osporeno,⁵⁴ a i Europski sud za ljudska prava je, primjerice, u predmetu *Eveida i dr. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* 2013. godine zauzeo stajalište da matičari ne bi imali pravo na priziv savjesti protiv obveze da sudjeluju u sklapanju tzv. „istospolnog braka“.⁵⁵

IV. „PRIZIV SAVJESTI“ U MEDICINI

Primjena novih spoznaja u kliničkoj praksi otvara prostor za mnogobrojne konfliktne situacije gdje se međusobno suprotstavljaju ciljevi istraživanja s medicinskom etikom, zaštitom ljudskih prava i dostojanstva života. Priziv savjesti u medicini pojam je koji označava pravo zdravstvenog radnika da odbije pružiti medicinsku uslugu, pod određenim jasno definiranim uvjetima. Načelno se smatra da uzrok može biti bilo koji subjektivni ili objektivni razlog koji liječnika (zdravstvenog radnika) navodi na zaključak da ne može pružiti uslugu na određenoj, željenoj razini, kao što su: osobna uvjerenja (primjerice, religijska), psihološka (primjerice, liječnik smatra da zbog svog stava nije u stanju pružiti

53 Unatoč tome u javnosti je bilo komentara kako je riječ o nedopustivu istupu suca čiji je posao provoditi zakon. JURASIĆ, M., *SDP-ovski priziv savjesti Peđe Grbina*, Večernji list, 8. srpnja 2014., na stranici: <http://www.vecernji.hr/hrvatska/sdp-ovski-priziv-savjesti-pede-grbina-949048>.

54 Tako Čehić navodi: „Sjećam se iz svoje mladosti (bila je tada komunistička vladavina u Hrvatskoj), da su moji profesori morali držati predavanja u kojima se govorilo protiv vjere, te da nikako nisu smjeli pokazati da su vjernici – neki su nedjeljom posjećivali svoje roditelje u selu koje je udaljeno pedeset kilometara, samo kako bi mogli na misu. Da bi se neki profesor prekrizio, ili zaželio učenicima sretan Uskrs, to se uopće nije moglo zamisliti. Kao vojnici, nisam uopće smio razmišljati da bih se ujutro prekrizio, ili da bih nosio križić oko vrata: to je bilo zabranjeno, i bilo bi vrlo opasno da se uopće spomene da bi postojala nekakva ljudska prava tog tipa“. ČEHIĆ, D., *Ljudima koji ne haju za savjest sloboda savjesti ne znači baš ništa*, na stranici: <http://zdravstveniodgoj.com/news/-ljudima-koji-ne-haju-za-savjest-sloboda-savjesti-ne-znaci-bas-nista>

55 Upravo pozivom na neke argumente iz te presude – kojom je u Strasbourgu potvrđena zakonitost otkaza kojega je dobila londonska matičarka Lilian Ladele koja kao kršćanka nije htjela sudjelovati u „gay vjenčanjima“ – hrvatska Vlada i Sabor su 2014. godine odbili prijedloge da se u Zakonu o životnom partnerstvu osoba istog spola zajamči pravo na priziv savjesti službenim osobama (matičarima, socijalnim radnicima, sucima i dr.) koji bi trebali sudjelovati u sklapanju takvih partnerstava i dodjeljivanju djece na „partnersku skrb“ i „roditeljsku skrb“ (kako taj zakon naziva pravne institucije koje su ekvivalentne „posvojenju“ iz Obiteljskog zakona): naime trenutačno nam vladajući smatraju da „službenici imaju obvezu svim građanima osigurati jednako učinkovit pristup svim javnim uslugama“, među kojima je usluga sklapanja istospolnog životnog partnerstva. ČEHIĆ, D., *Ljudima koji ne haju za savjest sloboda savjesti ne znači baš ništa*, na stranici: <http://zdravstveniodgoj.com/news/-ljudima-koji-ne-haju-za-savjest-sloboda-savjesti-ne-znaci-bas-nista>.

uslugu na odgovarajućoj stručnoj razini), tehnički razlozi (medicinska oprema nije ispravna ili nije dostupna), osobna zdravstvena nesposobnost samog liječnika itd.⁵⁶ Osnovanost priziva savjesti liječnika jest u mogućoj (u zamisli i stvarnosti) sučeljenosti vrijednosti, sučeljenosti čudorednih (moralnih) odabira, vrijednosnih stavova, vrijednosnih prosudbi, u raskrižjima vrsta, stupnjeva i razina odgovornosti. Pritom bi pravo liječnika na priziv savjesti trebalo biti inače priznato, prihvaćeno, legitimno, pa otuda i liječniku osobno dopušteno, opravdano i legitimno.⁵⁷

Kao pravo koje štiti slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti ono se u medicini najčešće očituje kao pravo na odbijanje činjenja nekih legalnih i standardnih medicinskih postupaka kada su u suprotnosti sa savješću zdravstvenih radnika (liječnici, medicinske sestre, primalje, ljekarnici, radiolozi, fizioterapeuti, laboranti i dr.), odnosno kao tzv. negativni priziv savjesti. S druge strane, savjest zdravstvenog radnika može mu nalagati činjenje nekih medicinskih postupaka u interesu dobrobiti pacijenta, iako su isti protivni važećim odredbama, propisima ili zakonima, kao tzv. pozitivni priziv savjesti. Oba priziva savjesti imaju jednaku vrijednost. U medicini se pretežno raspravlja, istražuje i potiče negativni priziv savjesti (odbijanje činjenja), koji zadnjih desetljeća u svijetu poprima gotovo epidemijske razmjere i značajno utječe na provođenje zdravstvene zaštite.⁵⁸ Drugim riječima, prigovor savjesti može se izraziti aktivno i pasivno, odnosno određenom konkludentnom radnjom može se aktivno suprotstaviti normi ili propustiti činjenje radnje (napuštanje obveznog liječenja pacijenta). Ovo je pitanje bitno u slučaju da prizivatelj ne želi objašnjavati svoje razloge i da pritom može svoju pasivnost lažno obrazlagati (npr. zbog straha ili srama).⁵⁹ Od ovlaštenog tijela, koje postupka po prigovoru savjesti, očekuje se zbog toga da poduzme sve moguće radnje kako bi utvrdilo prave razloge prizivatelja, pod uvjetom da iz svih činjenica konkretnog slučaja može utvrditi da je određena osoba i stvarno prizivatelj. Ako prizivatelj odbija obrazložiti razloge za priziv savjesti, može biti relevantna i činjenica propisuje li pravna norma dopuštene razloge za priziv savjesti. Kada to nije uređeno propisima, kriterij dopuštenosti priziva savjesti koji nije obrazložen može biti i pretpostavka da se temelji na savjesti prigovarača.⁶⁰

56 Podatak kod *Šta je zapravo – prigovor savjesti?*, na stranici: <http://www.respecta.co.rs/2011/09/29/sta-je-zapravo-prigovor-savjesti/>

57 Vidi MILIČIĆ, V., *Deontologija profesije liječnik – život čovjeka i integritet liječnika – čudoredna raskrižja bioetike*, Zagreb, 1996., str. 38.

58 U tom smislu DAVID Udruga građana za zaštitu ljudskih prava, *Prijedlozi za cjelovito reguliranje prava na priziv savjesti u medicini/ zdravstvenoj djelatnosti*, Inicijativa liječnika/ca za reguliranje priziva savjesti u medicini i CESI – Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje, Poruke Okruglog stola „Priziv savjesti u medicini“, Zagreb, Novinarski dom, 21. 1. 2015., <http://david-udruga.hr/novosti/2015/02/11/prijedlozi-za-cjelovito-reguliranje-pravana-priziv-savjesti-u-medicini-zdravstvenoj-djelatnosti/>.

59 Razlikovanje aktivnog i pasivnog izražavanja prigovora savjesti posebice je važno u slučaju kada pojedinac ne želi obrazložiti svoj prigovor savjesti. VUKADIN, D., *Pravo prigovora savjesti*, Filozofska istraživanja, god. 23., 2003., sv. 2, str. 430.

60 Tako ŠEGVIĆ, S., *Legitimnost građanskog otpora - neki teorijski aspekti*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 44, 2/2007., str. 197.

1. Pravni izvori

Kao što smo vidjeli, središnji međunarodni dokumenti u kojima se priznaje pravo na priziv savjesti su Opća deklaracija Ujedinjenih naroda o pravima čovjeka iz 1948. godine, koja u članku 18. priznaje slobodu savjesti, te (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, koja slobodu savjesti priznaje u članku 9., a od nacionalnih propisa slobodu savjesti prvenstveno jamči Ustav RH u članku 40. i 47.,⁶¹ a sadrži i neke druge odredbe kojima se izravno ili neizravno uređuju i odnosi na području medicinskog prava.

Zakoni predstavljaju temeljni i najznačajniji pravni izvor kojim se uređuje pravo na priziv savjesti zdravstvenih radnika.

Tako je odredbom članka 20. Zakona o liječništvu (NN, broj 121/03, 117/08) propisano da liječnik, radi svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora, odnosno uvjerenja, ima pravo pozvati se na priziv savjesti te odbiti provođenje dijagnostike, liječenja i rehabilitacije pacijenta, ako su ispunjeni propisani uvjeti.

I doktor stomatologije ima pravo, radi svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora, odnosno uvjerenja, pozvati se na priziv savjesti te odbiti provođenje dijagnostike, liječenja i rehabilitacije pacijenta, ako su ispunjeni propisani uvjeti (Zakon o dentalnoj medicini, ranije: Zakon o stomatološkoj djelatnosti, pročišćeni tekst zakona, NN, broj 121/03, 117/08, 120/09, članak 26.).

Zdravstveni i nezdravstveni radnici koji bi trebali provesti ili sudjelovati u provođenju postupaka medicinski pomognute oplodnje imaju također pravo pozvati se na priziv savjesti zbog svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora, odnosno uvjerenja te odbiti provođenje postupka medicinski pomognute oplodnje ili sudjelovanje u tom postupku (Zakon o medicinski pomognutoj oplodnji, NN, broj 86/12., članak 44.)

I odredbom članka 124. stavak 1. i 3. Zakona o zdravstvenoj zaštiti (Urednički pročišćeni tekst Narodne novine, broj 150/08, 71/10, 139/10, 22/11, 84/11, 154/11, 12/12, 35/12 - OUSRH, 70/12, 144/12, 82/13, 159/13, 22/14 - O i RUSRH i 154/14) propisano je da su zdravstveni radnici dužni kad pružaju zdravstvenu zaštitu poštovati moralna i etička načela zdravstvene struke, odnosno postupati prema pravilima zdravstvene struke, na način da svojim postupcima ne ugroze život i zdravlje ljudi.

Veliki i iznimno značajan segment medicinskog prava čine pravila etike i pravila medicinske struke, koja sama po sebi, odnosno po svojoj prirodi i nisu pravna pravila, ali ih je zakonodavac, zbog njihova značaja, dignuo na razinu pravne norme za čije se nepoštovanje, odnosno kršenje ne vežu samo moralne posljedice,

61 Prisila da ljudi postupaju protiv svoje savjesti, može predstavljati i diskriminaciju, o kojoj se govori u članku 7. Opće deklaracije UN o pravima čovjeka, u članku 14. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, te u članku 14. Ustava RH. ČEHIĆ, D., *Ljudima koji ne haju za savjest sloboda savjesti ne znači baš ništa*, na stranici: <http://zdravstveniodgoj.com/news/-ljudima-koji-ne-haju-za-savjest-sloboda-savjesti-ne-znaci-bas-nista>.

nego i stegovne, kaznenopravne, građanskopravne i prekršajne sankcije.⁶² Značajni predmet zanimanja medicinskog prava predstavlja odnos između liječnika (zdravstvenog radnika) i pacijenata kod pružanja medicinske usluge, a taj odnos nije samo pravni, nego je i etički. U njemu su moralni i pravni obziri pomješani u znatno većoj mjeri nego što je to slučaj s ostalim pravnim odnosima među ljudima. Liječnik (zdravstveni djelatnik) je (pravno) dužan pridržavati se određenih načela medicinske etike. Moralne i pravne dužnosti liječnika toliko su se stopile i ispreplele da ih je u pojedinostima gotovo nemoguće razlučiti.⁶³ Pravila medicinske etike uobičajeno se kodificiraju u posebnim, nacionalnim i međunarodnim, etičkim odnosno deontološkim kodeksima. Kodeksima etike i deontologije u pravilu se utvrđuju načela i pravila ponašanja kojih su se dužni pridržavati zdravstveni radnici, članovi pojedinih komora, pri obavljanju svoje profesionalne djelatnosti, a radi očuvanja dostojanstva i ugleda profesije. Najstarija kodifikacija liječničke etike je Hipokratova zakletva.⁶⁴ U Republici Hrvatskoj najznačajniji su Kodeks medicinske etike i deontologije (NN, broj 55/08 i 139/15), koji u članku 2. točki 15. određuje da liječnik ima pravo na priziv savjesti, ako time ne uzrokuje trajne posljedice za zdravlje ili ne ugrozi život pacijenta, te da o svojoj odluci mora pravodobno obavijestiti pacijenta i uputiti ga drugom liječniku iste struke. I odredbom članka 3. točke 20. Etičkog kodeksa primalja od 27. siječnja 2010., propisano je da primalja ima pravo na priziv savjesti ako time ne uzrokuje trajne posljedice za zdravlje ili ne ugrozi život pacijenta/-ice. O svojoj odluci mora pravodobno obavijestiti pacijenta/-

62 Vidi BOŠKOVIĆ, Z., *Kodeks medicinske etike i deontologije – etika profesije liječnik*, Informator, br. 5046-5047. od 17. i 20. srpnja 2002., str. 1.

63 Tako RADIŠIĆ, J., *Medicinsko pravo u svetu i kod nas*, Pravni informator, 2002., br. 9., str. 1.

64 Hipokratova zakletva drevni je dokument i temelj je medicinske etike. Nastala je u V. stoljeću prije Krista. Hipokrat je postavio temelje moderne medicine, oslobađajući je od religije, nametanja kulta čovjeka i uvođenjem znanstvenog načela promatranja čovjeka i prirode. Hipokrat je u zakletvu unio temeljna deontološka načela koja su u to vrijeme važila u Grčkoj. Vidi NIKOLIĆ, S., *Etika zdravstvenih radnika danas*, Timočki medicinski glasnik, vol. 28., 2003., br. 3-4, str. 87.-90. Polagali su je prilikom stupanja na dužnost svi liječnici koji su pripadali Hipokratovom društvu Asklepiada. Cjeloviti tekst Hipokratove zakletve objavljen je kod MILIČIĆ, V., *Deontologija profesije liječnik, život čovjeka i integritet liječnika – čudoredna raskrižja bioetike*, Zagreb, 1996., Prilog B, str. XXIII. Zdravstveni djelatnici najčešće se susreću sa Ženevskom formulacijom Hipokratove zakletve, u kojoj su naglašene obveze koje, prema iskustvima iz prethodna dva svjetska rata, nisu poštivane. Usp. NIKOLIĆ, S., *Etika zdravstvenih radnika danas*, Timočki medicinski glasnik, vol. 28., 2003., br. 3-4, str. 87.-90. Usvojena je u Ženevi, 1948. godine, dopunjena na 22. Skupštini Svjetskog liječničkog udruženja u Sydneyu 1968. i 35. skupštini u Veneciji, 1983. godine. Cjeloviti tekst objavljen je kod MILIČIĆ, V., *Deontologija profesije liječnik, život čovjeka i integritet liječnika – čudoredna raskrižja bioetike*, Zagreb, 1996., Prilog B, str. XXIII.-XXIV. I *Međunarodni kodeks liječničke etike nalaže*: “Liječnik je dužan držati u tajnosti sve što zna o bolesniku, čak i nakon njegove smrti”. Usvojen je u Londonu 1949. godine, te dopunjen dva puta: na skupštini Svjetskog liječničkog udruženja u Sydneyu 1986. i Veneciji 1983. godine. Cjeloviti tekst objavljen je kod MILIČIĆ, V., *Deontologija profesije liječnik, život čovjeka i integritet liječnika – čudoredna raskrižja bioetike*, Zagreb, 1996., Prilog B, str. XXIV.-XXV. Usp. DOURAKI, T., *Ethical and Legal Dimensions of Medical Confidentiality in European Law of Human Rights*, Pravni život, god. LI, 2002., br. 9, str. 183.

icu te ju uputiti drugoj primalji. Primalja koja radi kao član zdravstvenog tima (u primarnoj zdravstvenoj zaštiti ili u bolničkoj zdravstvenoj skrbi) mora u što kraćem roku izvijestiti odgovornu osobu ako postoji bilo kakav priziv savjesti bitan za obavljanje njezine profesionalne djelatnosti. U tom slučaju ne smije prestati pružati primaljsku skrb ako bi time uzrokovala trajne posljedice za zdravlje ili ugrozila život pacijentice. Sukladno članku 12. točki (3) Kodeksa ljekarničke etike i deontologije (Farmaceutski glasnik, broj 4/96.), magistar farmacije ima pravo priziva savjesti samo ako time ne dovodi u opasnost zdravlje i život bolesnika.

Konkretno pitanje priziva savjesti, odnosno transfuzije krvi Jehovinih svjedoka nije nigdje izravno pravno regulirano, kao i mnoga druga životna pitanja, iako je to poseban medicinski, pravni i etički problem.⁶⁵

Treba kazati da je 1995. posebna komisija Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske izradila Nacrt prijedloga Zakona o prekidu trudnoće, koji nikad nije stavljen u saborsku proceduru i do danas nije poznato zašto se odustalo od Nacrta. Odredba članka 20. spomenutog Nacrta predviđala je mogućnost da se pravo na pobačaj ograniči prigovorom savjesti liječnika i drugih zdravstvenih radnika, koji zbog izjavljenog prigovora savjesti ne bi smjeli snositi nikakve štetne posljedice. Stavkom 3. navedenog članka bilo je propisana dužnost ovlaštene bolnice da u tim slučajevima osigura izvršenje prekida trudnoće.⁶⁶

2. Dopuštenost pozivanja na „priziv savjesti“

Zdravstvena služba jedan je od oblika javne službe koja se osniva radi provođenja i osiguranja zdravstvene zaštite građana i za koju se zakonom osiguravaju sredstva za provođenje zdravstvene zaštite, kao i za rad i razvitak zdravstvene službe.⁶⁷ Svaka osoba ima pravo na zdravstvenu zaštitu i na mogućnost ostvarenja najviše moguće razine zdravlja, u skladu s odredbama zakona (Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Urednički pročišćeni tekst Narodne novine, broj 150/08, 71/10, 139/10, 22/11, 84/11, 154/11, 12/12, 35/12 - OUSRH, 70/12, 144/12, 82/13, 159/13, 22/14 - O i RUSRH i 154/14, čl. 3.). Svakom pacijentu jamči se opće i jednako pravo na kvalitetnu i kontinuiranu zdravstvenu zaštitu primjerenu njegovom zdravstvenom stanju, sukladno općeprihvaćenim stručnim standardima i etičkim načelima, u najboljem interesu pacijenta uz poštovanje njegovih osobnih stavova (Zakon o zaštiti prava pacijenata, članak 2.). Načelo dostupnosti zaštite prava pacijenata podrazumijeva jednaku mogućnost zaštite prava svih pacijenata na području Republike Hrvatske (ZOZPP, članak 5.). U procesu donošenja odluka i izbora dijagnostike i odgovarajućeg liječenja liječnik je samostalan u postupanju

65 Tako BOŠKOVIĆ, Z., *Odbijanje transfuzije krvi zbog vjerskog uvjerenja – pravni aspekti*, Informator, broj 4867. od 28. 10. 2000., str. 16.

66 Podatak o tome kod RITTOSSA, D., *Prijepori o pravu na pobačaj u Republici Hrvatskoj*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 26, 2005., br. 2 (1991), str. 980.

67 Vidi MUJOVIĆ-ZORNIĆ, H., *Promene u shvatanju klauzule savesti kod pružanja zdravstvenih usluga*, Pravni život, tematski broj „Pravo i načelo savesnosti i poštenja“, 2014., br. 9, TOM I, str. 280.

sukladno znanstvenim saznanjima i stručno dokazanim metodama koje odgovaraju suvremenom standardu struke. Liječnik je dužan u obavljanju liječničke djelatnosti osobito: poštovati načela obavljanja liječničke djelatnosti te suzdržavati se od svake aktivnosti koja nije spojiva s ugledom, dostojanstvom i neovisnošću liječničkog zvanja (ZOLJ, članak 4.).

Iako bi se možda na prvi pogled moglo učiniti neopravdano dopuštanje priziva savjesti u struci čija je temeljna zadaća briga o čovjeku i njegovom zdravlju, ipak se ne smije zaboraviti da i zdravstveni radnici kao subjekti koji sudjeluju u procesu zdravstvene zaštite, imaju svoja prava. Jedno od tih prava jest upravo i pravo na priziv savjesti.⁶⁸ Radi svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora, odnosno uvjerenja zdravstveni radnik se ima pravo pozvati na priziv savjesti te odbiti provođenje dijagnostike, liječenja i rehabilitacije pacijenta, ako se to ne kosi s pravilima struke te ako time ne uzrokuje trajne posljedice za zdravlje ili ne ugrozi život pacijenta, a o svojoj odluci mora pravodobno izvijestiti pacijenta te ga uputiti drugom zdravstvenom radniku iste struke. Priziv savjesti liječnika visoko je prijeporna, paradoksalna odrednica, ali istodobno i prijeko potrebno načelo koje ima svoje opravdanje.⁶⁹

Značajno je utvrditi kada je priziv savjesti prihvatljiv. Kada se sučele i konfrotiraju liječnikovo pravo na priziv savjesti s njegovom profesionalnom obavezom prema dobrobiti pacijenta/ice, priziv savjesti je prihvatljiv samo onda kada je autentičan i kada će netko drugi na vrijeme i kvalificirano ispuniti profesionalnu dužnost prema pacijentu/ici. Je li priziv savjesti autentičan nije uvijek lako utvrditi. Ipak, najmanje bi trebalo utvrditi: a) u kojoj su mjeri vrijednosti na koje se prizivač poziva jezgrovna i postojana komponenta prizivačevog identiteta. Primjerice, ako se prizivač poziva na vjerski razlog, trebalo bi ispitati kakav je on zapravo vjernik i živi li inače svoju vjeru (je li inače moralna osoba, ide li na nedjeljnu misu, ispovijeda li se, je li u crkvenom braku, je li razveden, ima li više sukcesivnih brakova, ima li izvanbračnu vezu, koliko ima djece, daje li doprinose Crkvi, radi li u vjerskim udrugama, kako dugo ima uvjerenja koja ga sada navode na priziv savjesti - od upisa na medicinu, od početka ili završetka specijalizacije, oduvijek, odnedavno, nije li korumpiran i sl.); b) kako i koliko bi činjenje protivno savjesti utjecalo na integritet prizivača kao osobe - bi li iskusio krivnju, sram ili gubitak samopoštovanja ili drugu nepodnošljivu emociju; c) ima li prizivač potpun uvid u medicinski problem o kojem zauzima stav, je li isti utemeljen na stručnim i znanstvenim činjenicama ili na osobnim stavovima, predrasudama i interpretacijama i jesu li s aspekta profesionalnih dužnosti razmotrene implikacije odbijanja za pacijente i društvo; d) je li priziv savjesti genuin ili je imitacija postupaka drugih u radnom okruženju, ili samoobrana od društvene stigmatizacije, ili rezultat pritiska nadređenih ili okruženja.⁷⁰

68 Usp. BABIĆ, T. – ROKSANDIĆ, S., *Osnove zdravstvenog prava*, Tipex, Zagreb, 2006., str. 167.

69 Tako BOŠKOVIĆ, Z., *Medicina i pravo*, Pergamena, Zagreb, 2007., str. 177.

70 Vidi ZORNIĆ-MUJOVIĆ, H., *Prekid trudnoće – abortus*, INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA, Centar za pravna istraživanja, Beograd, 2013., www.ius.bg.ac.rs/.../h.mujuvic.prekid%20trudnoce.

Treba znati da je pravo na priziv savjesti individualno, a ne kolektivno pravo. Ne može javna ustanova imati pravo na prigovor savjesti.⁷¹ Nadalje, potrebno je utvrditi u kojem je trenutku moguće pozvati se na priziv savjesti (prije zapošljavanja ili kada se tko sjeti), na koji način se poziva na savjest (telefonom, usmeno, internetom?), te da je apsolutno potrebno da nezavisna povjerenstva utvrđuju autentičnost priziva savjesti.⁷² Pravo na priziv savjesti ne smije se tumačiti preširoko i na način koji bi doveo do onemogućavanja pravodobnog pružanja zdravstvene usluge pacijentu odnosno do zlouporabe primjene tog prava pružatelja (npr. odbijanje radnih naloga nadređenih u bolnicama). Uvijek se mora voditi računa da je zdravstvena usluga pružena odnosno da pacijent ne trpi nikakve posljedice. Odgovornost leži na liječnicima i doktorima stomatologije koji prije svega moraju dobro procijeniti i dijagnosticirati stanje pacijenta te nakon toga eventualno odlučiti je li u nastaloj situaciji moguće pozvati se na priziv savjesti ili nije, odnosno je li moguće, u slučaju pozivanja na priziv savjesti, osigurati trenutnu i primjerenu zdravstvenu uslugu drugog zdravstvenog radnika. Ako to nije moguće, pravo na priziv savjesti ne može se realizirati (kazneno djelo nepružanja medicinske pomoći).⁷³

U svakom slučaju, priziv savjesti u medicini trebalo bi urediti tako da ne potire druga ljudska prava, da ne priječi dostupnost legalne zdravstvene zaštite i da ne izaziva diskriminaciju.

3. Razlozi za ograničenje prava na „priziv savjesti“

Pravo na priziv savjesti je, kao i većina drugih prava, ograničeno pravo. Drugim riječima, mogućnost i pravo na priziv savjesti, kao jedno od prava zdravstvenih radnika, ipak nije apsolutno već je podvrgnuto točno određenim ograničenjima te se na nj može pozivati iznimno. Ograničeno je u mjeri koju propisuju zakoni nužni u demokratskom društvu u interesu javne sigurnosti, zaštite javnog reda, zdravlja ili morala, ili za zaštitu prava i sloboda drugih ljudi. Priziv savjesti treba biti ograničen ako: nameće religijske ili druge stavove pacijentu, utječe negativno na zdravlje pacijenta, je zasnovan pogrešnim znanstvenim interpretacijama ili predrasudama te ako proizvodi diskriminaciju i nejednakost.⁷⁴ Olako korištenje ovoga prava predstavljalo bi i etičku i stručnu pogrešku, pogotovo u slučaju ugrožavanja života

71 Podatak o tome kod *Još su žive žene koje su same napravile pobačaj vješalicama, ne želimo da se to ikad ponovi*, <http://www.vecernji.hr/hrvatska/jos-su-zive-zene-koje-su-same-napravile-pobačaj-vješalicama-ne-želimo-da-se-to-ikad-ponovi-976203>.

72 Tako BENAČIĆ, A., *PRIZIV SAVJESTI ILI OPORTUNIZAM: Prije 20-30 godina najnormalnije su radili abortuse, a sad...*, <http://lupiga.com/vijesti/priziv-savjesti-ili-oportunizam-prije-20-30-godina-najnormalnije-su-radili-abortionuse-a-sad>.

73 Vidi BABIĆ, T. – ROKSANDIĆ, S., *Osnove zdravstvenog prava*, Tipex, Zagreb, 2006., str. 167.

74 Usp. ZORNIĆ-MUJOVIĆ, H., *Prekid trudnoće – abortus*, INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA, Centar za pravna istraživanja, Beograd, 2013., www.ius.bg.ac.rs/.../h.mujoVIC.prekid%20trudnoce.

pacijenta, te bi moglo dovesti i do građanske, disciplinske, prekršajne i kaznene odgovornosti zdravstvenog radnika.⁷⁵ U tom smislu u postupku utvrđivanja dopustivosti priziva savjesti, pored ograničenja koja izričito utvrđuju pravni propisi, treba uzeti u obzir i neka načelna ograničenja: a) pravo na priziv savjesti ne odnosi se na razne oblike građanske neposlušnosti; b) pravo priziva savjesti nije opće pravo; c) pravo priziva savjesti ne smije zadirati u prava drugih ljudi; d) pravni položaj i postupanje pojedinca koji ga prisiljavaju na priziv savjesti mora biti prisilno nametnut (vojna obveza), a ne kao rezultat dobrovoljnog i svjesnog ulaska u određenu pravnu situaciju (liječnici, suci i moralno vjerski stavovi); e) priziv savjesti mora biti rezultat uvjerenja pojedinca da time štiti temeljne i najviše vrednote (život, zdravlje, sloboda pojedinca).⁷⁶ Zakoni i strukovni kodeksi propisuju izrijeckom uvjete, koji moraju biti kumulativno ispunjeni, da bi se zdravstveni radnik mogao opravdano i pravovaljano pozvati na priziv savjesti.

Upoznavanje pacijenta/ice sa svojim razlozima odbijanja pružanja tražene/ indicirane zdravstvene zaštite zdravstveni radnik ne smije koristiti za nametanje svojih uvjerenja pacijentu/ici. Pri informiranju o postupku kojeg ne želi obaviti, zdravstveni radnik dužan je davati samo znanstvene podatke i činjenice utemeljene na dokazima, a ne svoje interpretacije ili vlastite prosudbe ili predrasude (primjerice, netočne informacije o povezanosti pobačaja i karcinoma dojke, o mehanizmu djelovanja kontracepcije, o tome kako pobačaj nije medicinski zahvat, iako je u MKB-u pod šifrom 040 i sl.).⁷⁷

3.1. Trajne posljedice po zdravlje i život pacijenta

Radi svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora, odnosno uvjerenja zdravstveni radnik (liječnik, doktor stomatologije, primalja, magistra farmacije) ima se pravo pozvati na priziv savjesti te odbiti provođenje dijagnostike, liječenja i rehabilitacije pacijenta, samo ako time ne uzrokuje trajne posljedice za zdravlje ili ne ugrozi život pacijenta/bolesnika, odnosno samo ako time ne dovodi u opasnost zdravlje i život bolesnika (arg. Zakon o liječništvu, pročišćeni tekst zakona, NN, broj 121/03., 117/08., članak 20., Zakon o dentalnoj medicini, ranije: Zakon o stomatološkoj djelatnosti, pročišćeni tekst zakona, NN, broj 121/03, 117/08, 120/09, članak 26., Kodeks medicinske etike i deontologije, članak 2. točka 15., Etički kodeks primalja, članak 3. točka 20., Kodeks ljekarničke etike i deontologije, članak 12. točka (3).)

75 Podrobnije kod BABIĆ, T. – ROKSANDIĆ, S., *Osnove zdravstvenog prava*, Tipex, Zagreb, 2006., str. 167.

76 Tako CERAR, M., *Nekateri pravni in moralni vidiki ugovora vesti*, Zbornik znanstvenih rasprav, Ljubljana, 1993., br. LIII., str. 45.

77 Vidi ZORNIĆ-MUJOVIĆ, H., *Prekid trudnoće – abortus*, INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA, Centar za pravna istraživanja, Beograd, 2013., www.ius.bg.ac.rs/.../h.mujuvic.prekid%20trudnoce.

3.2. Nesuglasje s pravilima struke

Radi svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora, odnosno uvjerenja zdravstveni radnik (liječnik, doktor stomatologije, primalja, magistra farmacije) ima se pravo pozvati na priziv savjesti te odbiti provođenje dijagnostike, liječenja i rehabilitacije pacijenta, ako se to ne kosi s pravilima njegove struke (Zakon o liječništvu, pročišćeni tekst zakona, NN, broj 121/03., 117/08., članak 20. i Zakon o dentalnoj medicini, ranije: Zakon o stomatološkoj djelatnosti, pročišćeni tekst zakona, NN, broj 121/03, 117/08, 120/09, članak 26.).

3.3. Nepravodobna obaviještenost pacijenta o odluci

Svatko tko se želi pozivati na slobodu savjesti i svoja uvjerenja, mora na prikladan način i na vrijeme kazati koji su njegovi stavovi.⁷⁸ Radi svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora, odnosno uvjerenja zdravstveni radnik (liječnik, doktor stomatologije, primalja, magistra farmacije) ima se pravo pozvati na priziv savjesti te odbiti provođenje dijagnostike, liječenja i rehabilitacije pacijenta, samo ako o svojoj odluci pravodobno izvijesti pacijenta/bolesnika (arg. Zakon o liječništvu, pročišćeni tekst zakona, NN, broj 121/03., 117/08., članak 20., Zakon o dentalnoj medicini, ranije: Zakon o stomatološkoj djelatnosti, pročišćeni tekst zakona, NN, broj 121/03., 117/08., 120/09., članak 26., Kodeks medicinske etike i deontologije, čl. 2. točka 15., Etički kodeks primalja, članak 3. točka 20.). Što se pravodobnosti obavijesti tiče, priziv savjesti potrebno je izraziti prije obavljanja određenog medicinskog postupka, ali ne neposredno pred samo obavljanje ili tijekom medicinskog postupka, jer ne može se više u tom trenutku odustati i ugroziti život i zdravlje pacijenta. Postoji i mišljenje da bi priziv savjesti mogao biti opravdan samo ako je dan pri sklapanju ugovora o radu, odnosno nakon usvajanja Ustava RH koji određuje slobodu savjesti, a najkasnije odmah nakon donošenja relevantnog etičkoga kodeksa. Smatra se da su liječnici i drugi zdravstveni radnici na koje se odnose odredbe drugih strukovnih zakona o prizivu savjesti, trebali o svojem uvjerenju, tj. prizivu savjesti, obavijestiti poslodavca odmah nakon donošenja navedenih zakona, a zdravstveni radnici koji se tek zapošljavaju pri zaključenju ugovora o radu. Iznimno, naknadno isticanje priziva savjesti bilo bi opravdano samo ako bi zdravstveni radnik to opravdavao promjenom vjerskih ili moralnih uvjerenja. U protivnom za poslodavca mogu nastati problemi u organizaciji rada, koje mogu imati i ozbiljne posljedice.⁷⁹ Pravodobna obavijest

78 Usp. DAVID Udruga građana za zaštitu ljudskih prava, *Prijedlozi za cjelovito reguliranje prava na priziv savjesti u medicini/ zdravstvenoj djelatnosti*, Inicijativa liječnika/-ca za reguliranje priziva savjesti u medicini i CESI- Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje, Poruke Okruglog stola „Priziv savjesti u medicini“, Zagreb, Novinarski dom, 21. 1. 2015., <http://david-udruga.hr/novosti/2015/02/11/prijedlozi-za-cjelovito-reguliranje-prava-na-priziv-savjesti-u-medicini-zdravstvenoj-djelatnosti/>.

79 Vidi stranicu: <http://www.ombudsman.hr/hr/reagiranja/priopenja-i-reagiranja/439-pravo-na-priziv-savjesti.html>, ROŽMAN, K., *O prizivu savjesti*, Primaljski vjesnik, 2013., br. 15, str. 19.-21.

pacijentu prizivatelja značajna je kako bi pacijent mogao na vrijeme izabrati drugog zdravstvenog radnika koji nema problema sa savješću kod obavljanja određenog medicinskog postupka.⁸⁰

3.4. Neupućivanje pacijenta drugom liječniku iste struke

Koliziju dva prava, prava na zdravstvenu zaštitu i prava na priziv savjesti, djelomično rješava i obveza zdravstvenog radnika da pravodobno obavijesti pacijenta o svojim moralnim dvojabama i da ga uputi drugom zdravstvenom radniku. Ako je priziv savjesti autentičan i prihvatljiv, prizivatelj je dužan osigurati da pacijent pravovremeno dobije traženi (indicirani) medicinski postupak zdravstvenog radnika koji je voljan i kvalificiran obaviti medicinski postupak koji prizivatelj ne želi. Radi svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora, odnosno uvjerenja zdravstveni radnik (liječnik, doktor stomatologije, primalja, magistra farmacije) ima se pravo pozvati na priziv savjesti te odbiti provođenje dijagnostike, liječenja i rehabilitacije pacijenta, samo ako pacijenta uputi drugom zdravstvenom radniku iste struke (arg. Zakon o liječništvu, pročišćeni tekst zakona, NN, broj 121/03., 117/08., članak 20., Zakon o dentalnoj medicini, ranije: Zakon o stomatološkoj djelatnosti, pročišćeni tekst zakona, NN, broj 121/03, 117/08, 120/09, članak 26., Kodeks medicinske etike i deontologije, članak 2. točka 15., Etički kodeks primalja, članak 3. točka 20.). Ako bi osiguranje odgovarajuće zamjene bilo nemoguće ili otežano, zdravstveni bi radnik svakako trebao pružiti zdravstvenu uslugu usprkos svome prizivu savjesti, pod uvjetom da se radi o ozbiljnoj ugroženosti zdravlja pacijenta ili o opasnosti za njegov život. U tom je smislu zakonodavac ipak posredno odredio da su zdravlje i život pacijenta važniji od prava na slobodu savjesti te time pomirio dva prava - osobno pravo na priziv savjesti zdravstvenog radnika s jedne strane, te pravo pacijenta na zdravstvenu uslugu i zaštitu s druge.⁸¹

3.5. Neobavještavanje nadređenog/poslodavca

Radi svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora, odnosno uvjerenja liječnik se ima pravo pozvati na priziv savjesti te odbiti provođenje dijagnostike, liječenja i rehabilitacije pacijenta. Ako je liječnik zaposlen u zdravstvenoj ustanovi, trgovačkom društvu, odnosno drugoj pravnoj osobi koja obavlja zdravstvenu djelatnost ili kod drugog liječnika koji obavlja privatnu praksu, o svojoj odluci mora izvijestiti svog nadređenog, odnosno poslodavca (Zakon o liječništvu, pročišćeni tekst zakona, NN, broj 121/03., 117/08., članak 20.). I doktor stomatologije ima

80 Tako ZORNIĆ-MUJOVIĆ, H., *Prekid trudnoće – abortus*, INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA, Centar za pravna istraživanja, Beograd, 2013., www.ius.bg.ac.rs/.../h.mujovic.prekid%20trudnoce.

81 Usp. BABIĆ, T. – ROKSANDIĆ, S., *Osnove zdravstvenog prava*, Tipex, Zagreb, 2006., str. 167., vidi i BOŠKOVIĆ, Z., *Priziv savjesti u medicini*, Hrvatska pravna revija, br. 4/2005, str. 92. – 93.

se pravo pozvati na priziv savjesti te odbiti provođenje dijagnostike, liječenja i rehabilitacije pacijenta radi svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora, odnosno uvjerenja, ali kada je doktor stomatologije zaposlen kod drugog doktora stomatologije koji obavlja privatnu praksu ili u zdravstvenoj ustanovi, odnosno u drugoj pravnoj osobi, mora o toj svojoj odluci izvijestiti svoga nadređenog, odnosno poslodavca (Zakon o dentalnoj medicini, ranije: Zakon o stomatološkoj djelatnosti, pročišćeni tekst zakona, NN, broj 121/03, 117/08, 120/09, članak 26.). Primalja koja radi kao član zdravstvenog tima (u primarnoj zdravstvenoj zaštiti ili u bolničkoj zdravstvenoj skrbi) mora u što kraćem roku izvijestiti odgovornu osobu ako postoji bilo kakav prigovor savjesti bitan za obavljanje njezine profesionalne djelatnosti. U tom slučaju ne smije prestati pružati primaljsku skrb ako bi time uzrokovala trajne posljedice za zdravlje ili ugrozila život pacijentice (Etički kodeks primalja, članak 3. točka 20.). Navedeni propisi ne predviđaju preciznu proceduru obavještanja poslodavca.

3.6. U hitnim slučajevima koji ne trpe odgađanje, zdravstveni radnik je dužan pružiti pacijentu/ici medicinsku pomoć u skladu s medicinskim pravilima, bez obzira na protivljenje njegove savjesti.

IV. PRAVO NA PRIZIV SAVJESTI U REPRODUKTIVNOJ MEDICINI

1. Priziv savjesti omogućuje zdravstvenim radnicima odbijanje izvođenja pojedinih medicinskih postupaka, što se pokazalo najočitijim na primjeru dostupnosti legalnog prekida trudnoće na zahtjev, odnosno reproduktivne medicine. Ginekolozi su najistureniji medicinski profesionalci kad je u pitanju priziv savjesti. Dakle, priziv savjesti predstavlja problem ne samo kod dostupnosti legalnog prekida trudnoće na zahtjev, već i u širem području reproduktivne medicine (kontracepcija, hitna kontracepcija, sterilizacija, pobačaj, prenatalna dijagnostika, izvantjelesna oplodnja, spolno prenosive infekcije i HIV/AIDS, zbrinjavanje bolesnih trudnica, zbrinjavanje silovanih djevojčica i žena, informiranje i edukacija o planiranju rađanja, postavljanju spirale); preventivne medicine (cijepljenje) te u palijativnoj medicini i onkologiji (liječenje boli, unaprijed izražena volja pacijenta). Prizivatelji/ce savjesti također često odbijaju informiranje pacijentica i o drugim mjerama planiranja obitelji (maternični ulošci, sterilizacija i dr.). U konkretnom slučaju radi se o dva jednakopravna ustavna prava koja dolaze u koliziju i to prava na privatnost i pravu na slobodu savjesti, a oba navedena prava se mogu ograničiti. Pritom je važno načelo razmjernosti koje služi balansiranju tih prava.⁸²

U reproduktivnoj medicini pretežno se govori o već spomenutom, tzv. negativnom prizivu savjesti. Radi se o odbijanju obavljanja (*conscientious refusal*)

⁸² Tako BENAČIĆ, A., *PRIZIV SAVJESTI ILI OPORTUNIZAM: Prije 20-30 godina najnormalnije su radili abortuse, a sad...*, <http://lupiga.com/vijesti/priziv-savjesti-ili-oportunizam-prije-20-30-godina-najnormalnije-su-radili-abortuse-a-sad>.

nekim medicinskih postupaka koji su dio standardne ginekološko-opstetričke prakse, motiviranom najčešće religijskim, ali i drugim moralno-etičkim uvjerenjima liječnika/ce i/ili druge zdravstvene radnice ili radnika.⁸³ Priziv savjesti ovdje služi samozaštiti liječnika i liječnica od činjenja koja bi opteretila njihovu savjest i ugrozila njihov moralni integritet, a ne obazire se na profesionalne obveze istih prema pacijentima, niti na prava pacijenta/ice na autonomiju, identitet, vlastito mišljenje, savjest i svjetonazor, privatnost te pravo na zdravstvenu zaštitu. Uz ginekologe/inje i medicinske radnike (primalje), kao prizivači/ce savjesti u reproduktivnoj medicini javljaju se i ljekarnici/e, pa čak i paramedicinsko osoblje zaposleno u zdravstvenim ustanovama: spremači/ce, kuhari/ce, serviri/ke, vozači/ce, administrativno osoblje. Moguće je daljnje širenje takve prakse (novinar odbije pisati, sudac odbije suditi, odvjetnik odbije braniti, socijalni radnik odbije pomagati i sl.).⁸⁴ Primjerice, ljekarnik može uložiti priziv savjesti i odbiti prodati *ellaOne* hitni kontraceptiv koji se i u hrvatskim ljekarnama odnedavno može kupiti bez liječničkog recepta. Pilula “za dan poslije” dosad je bila dostupna isključivo uz recept, no to je promijenila odluka Europske komisije primijenjena ovih dana i u Hrvatskoj. Domaći ljekarnici, međutim, imaju pravo odbiti prodati tabletu u ime vlastite savjesti te mogu pozvati kolegu da to učini umjesto njih ili uputiti ženu koja traži *ellaOne* da ode u drugu ljekarnu.⁸⁵ Dio je to propisanih smjernica Hrvatske

83 U 2013. godini smo u medijima mogli pratiti slučaj Jage Stojak: riječ je o primalji koja nikad nije htjela obavljati pobačaje, te je baš zadnjih nekoliko godina imala velike poteškoće sa svojim pretpostavljenima – možda najviše baš s glavnom sestrom – primaljom u svojoj bolnici. Premda se u članku 2. točki 20. Etičkog kodeksa primalja (kojega donosi Hrvatska komora primalja, prema ovlasti iz članka 27. Zakona o primaljstvu) izriječno govori da primalje imaju pravo na priziv savjesti, njezina je pretpostavljena, a onda i uprava bolnice uporno tvrdila da zakon priznaje pravo na priziv savjesti jedino liječnicima, a da primalje takve „privilegije“ nemaju. Hrvatska komora primalja (u kojoj je glavna sestra – primalja bila jedna od članica Etičkog povjerenstva), nije pružila Jagi Stojak (a time, niti drugim svojim članicama koje bi se pozivale na priziv savjesti) nikakvu podršku: stoga se morala Jaga Stojak za podršku obratiti drugoj organizaciji čiji je član – Katoličkoj Crkvi. Zahvaljujući tadašnjem ministru zdravlja poništen je otkaz radnog odnosa kojega je bila dobila gospođa Stojak. ČEHIĆ, D., *Ljudima koji ne haju za savjest sloboda savjesti ne znači baš ništa*, podatak na stranici <http://zdravstveniodgoj.com/news/-ljudima-koji-ne-haju-za-savjest-sloboda-savjesti-ne-znaci-bas-nista>.

84 Vidi ZORNIĆ-MUJOVIĆ, H., *Prekid trudnoće – abortus*, INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA, Centar za pravna istraživanja, Beograd, 2013., www.ius.bg.ac.rs/.../h.mujoVIC.prekid%20trudnoce. Manje se govori o tzv. pozitivnom prizivu savjesti (engl. *conscientious commitment*) u reproduktivnoj medicini. U takvom slučaju liječnike/ce i drugo zdravstveno osoblje njihova savjest motivira da pomažu ženama i omogućuje im reproduktivnu zdravstvenu zaštitu. Primarna posvećenost dobrobiti pacijentica omogućava im da potisnu svoja eventualna osobna moralna ili religijska uvjerenje u interesu pacijentica. Zapaženi primjeri pozitivnog priziva savjesti u reproduktivnoj medicini su obavljanje besplatnih, medicinski sigurnih pobačaja deprimiranim ženama i djevojkama u siromašnim zemljama gdje je pobačaj zabranjen ili jako ograničen, ili povijesno gledano, u zemljama Europe, Amerike i drugdje prije legalizacije pobačaja.

85 Tako RIMAC-LESIČKI, I., *Kod prodaje tablete za „dan poslije“ moguć je – priziv savjesti*, Večernji list, od 25. travnja 2015., <http://www.vecernji.hr/hrvatska/kod-prodaje-tablete-za-dan-poslije-moguc-je-priziv-savjesti-1002181>.

ljekarničke komore za izdavanje i prodaju te tablete, za koju će se u toj ustanovi izraditi i poseban standard postupanja pri prizivu savjesti. Radi olakšavanja postupka izdavanja lijeka *ellaOne* 30 mg, uz uvažavanje prava pacijenta na privatnost kao i obvezu ljekarnika da osigura pravilno i sigurno izdavanje lijeka, Hrvatska ljekarnička komora naglašava kako je prvi korak u komunikaciji ispunjavanje upitnika pacijenta. U tom slučaju pacijentica ga sama ispunjava kako bi na temelju istog ljekarnik mogao osigurati opravdano i sigurno izdavanje lijeka. Samostalno ispunjavanje upitnika pacijentice ne isključuje provođenje savjetovanje ljekarnika, u uvjetima koji osiguravaju privatnost. Neovisno o prizivu savjesti, ljekarna mora omogućiti pacijentici pristup lijeku, sukladno protokolu, tako da se u ovom i drugim slučajevima ne može govoriti o nedostupnosti lijeka i bilo kakvom ograničavanju.⁸⁶

2. Pobačaj ili abortus (lat. *abruptio graviditatis*) je spontani ili izazvani prekid trudnoće odstranjenjem ili izbačajem embrija ili fetusa iz maternice prije sposobnosti ljudskog ploda za samostalni život. Pobačaj može nastati spontano, zbog komplikacija tijekom trudnoće ili se može izazvati. Trudnoća se može namjerno prekinuti na mnoge načine. Izabrani način prekida trudnoće ovisi poglavito o gestacijskoj dobi embrija ili fetusa, ali i o legalnosti, regionalnoj dostupnosti i sklonosti liječnika i pacijenta prema određenoj proceduri. Legalnost, učestalost i kulturni pogledi prema pobačaju različiti su u pojedinim državama. U mnogim dijelovima svijeta vode se rasprave između protivnika i pobornika pobačaja o etičkim i pravnim aspektima. Prema zakonu Republike Hrvatske iz 1978. godine prekid trudnoće do 10. tjedna od začeća može se izvršiti na zahtjev trudne žene. O zahtjevu za prekid trudnoće nakon 10. tjedna, na želju same trudnice ili na prijedlog liječnika, ali uvijek uz pristanak trudnice, odlučuju odgovarajuće komisije pri bolničkim ustanovama, odnosno ginekološko-porodničkim odjelima, na temelju medicinskih, eugeničkih i pravno-etičkih indikacija.⁸⁷

3. S jedne strane, protivnici/e prava zdravstvenih radnika na priziv savjesti kod pobačaja na zahtjev (ali i na području reproduktivne medicine u najširem smislu riječi),⁸⁸ navode niz argumenata kojima opravdavaju svoje stajalište.

86 Ljekarnici imaju pravo odbiti provođenje ljekarničke skrbi u slučajevima kad se to kosi s njihovim osobnim uvjerenjima, moralom ili religijom, te kad vjeruju da će njihova savjest biti povrijeđena tim postupkom. Prigovor treba uputiti pretpostavljenim, a nikako pacijentu ili propisivaču. Ljekarnik koji upućuje prigovor savjesti mora obavijestiti svoje poslodavce na vrijeme, tj. što prije moguće. Poslodavci trebaju prihvatiti prigovor savjesti, omogućiti pacijentu pravo na lijek, a istovremeno izuzeti ljekarnika koji upućuje prigovor savjesti u postupku izdavanja. Takav način izdavanja lijeka ne smije izazvati neugodnost pacijentu. Za stav prema prigovoru savjesti koji upućuju ljekarnici pri izdavanju lijeka, nema potrebe utvrđivati čija su prava veća: ljekarnika koji upućuje prigovor ili pacijenta koji ima pravo na zakonom zajamčenu skrb. Moguće je utvrditi postupak izdavanja lijeka koji uvažavaju prava pacijenata na skrb i ljekarnika na prigovor savjesti. Ovakvi postupci su u nekim sredinama već uobičajeni i vrlo učinkoviti. Naputak: Hrvatska ljekarnička komora, podatak na stranici: <http://www.hljk.hr/Pocetna/tabid/230/ctl/Details/mid/699/ItemID/4016/Default.aspx>.

87 Odrednica *Pobačaj*, na stranici: <https://hr.wikipedia.org/wiki/Poba%C4%8Daj>.

88 Valjalo bi daleko više naglašavati nekontracepcijske dobrobiti hormonalnih kontraceptiva. Od liječenja nekih dosta čestih bolesti koje mogu značajno ugroziti reproduktivno zdravlje

Tako se iz feminističkih krugova tvrdi da je trudnoća u potpunoj vlasti žene, a u pogledu djeteta drži se da ono nije osoba dok se ne rodi, jer ne može racionalno razmišljati i donositi odluke, niti je sposobno za samostalan život.⁸⁹ Štoviše, ustavna prava žena u ovim slučajevima nadjačavaju pravo na priziv savjesti te im se mora osigurati odgovarajuća medicinska skrb. U protivnom, narušava se njihovo pravo autonomije, dostojanstva, privatnosti, pravo na informirani izbor, nediskriminaciju, slobodno odlučivanje o rađanju djece, pravo na život, zdravlje i uživanje napretka medicine,⁹⁰ što može dovesti ne samo do kršenja ljudskih prava pacijentica, nego i do kršenja stručnih medicinskih standarda. Zdravstveni radnici koji se pozivaju na priziv savjesti pretpostavljaju sebe i svoj religijski interes interesu pacijentice, što je u potpunoj suprotnosti Kodeksu liječničke etike i deontologije.⁹¹ Na temelju navedenih (pravni) činjenica Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova zaključuje da jasno slijedi kako bilo kakvo ograničenje pristupa medicinskoj usluzi prekida trudnoće, koja predstavlja legalan medicinski zahvat koji je iz bioloških razloga dostupan isključivo ženama, predstavlja izravnu spolnu diskriminaciju žena u pogledu pristupa uslugama i kao takvo je zabranjeno prije navedenom Direktivom 2004/113/EZ te Zakonom o ravnopravnosti spolova.⁹² Drži se, nadalje, kako priziv savjesti ne može biti selektivan pa ako netko ima priziv savjesti za pobačaj, onda ne može, primjerice, raditi ni amniocentezu ni asistirati u potpomognutoj oplodnji, jer je na taj način priziv savjesti samo za pobačaj nepošten. Liječnicima koji s pozivaju na priziv savjesti kod pobačaja na zahtjev „poručuju“ da potraže posao u bolnicama koje će financirati Crkva,⁹³ a ne u javnim zdravstvenim ustanovama ili da su mogli izabrati da se ne bave porodništvom. Iznosi se mišljenje da se ispod plašta religijskog

---

(endometriozu), liječenja hormonalnih promjena (sindrom policističnih jajnika), prevencije anemije, pojave cisti na jajnicima, a nakon petogodišnjega uzimanja i značajnoga smanjenja rizika od obolijevanje od raka jajnika itd. Suviše se govori o rizicima koji su za zdravu, mladu ženu zanemarivi u odnosu na dobrobit. U svakom slučaju, prevalencija upotrebe hormonalne kontracepcije je niska, samo oko deset posto žena koristi hormonalnu kontracepciju. SVIRČIĆ, J. - GRUJIĆ, J., *Redukcijom prava na pobačaj najviše će biti pogođene mlade i širomašne žene*, Lupiga.com, od 22. prosinca 2015., podatak na stranici: <http://lupiga.com/intervjui/intervju-pravo-na-pobacaj>.

89 Tako ČEHIĆ, D., *Ljudima koji ne haju za savjest sloboda savjesti ne znači baš ništa*, na stranici: <http://zdravstveniodgoj.com/news/-ljudima-koji-ne-haju-za-savjest-sloboda-savjesti-ne-znaci-bas-nista>.

90 Usp. BENAČIĆ, A., *PRIZIV SAVJESTI ILI OPORTUNIZAM: Prije 20-30 godina najnormalnije su radili abortuse, a sad...*, <http://lupiga.com/vijesti/priziv-savjesti-ili-oportunizam-prije-20-30-godina-najnormalnije-su-radili-abortionuse-a-sad>

91 Vidi SVIRČIĆ, J. - GRUJIĆ, J., *Redukcijom prava na pobačaj najviše će biti pogođene mlade i širomašne žene*, Lupiga.com, od 22. prosinca 2015., podatak na stranici <http://lupiga.com/intervjui/intervju-pravo-na-pobacaj>.

92 U tom smislu Pravobraniteljica: *Pravo na pobačaj je utemeljeno na nadnacionalnim zakonima EU*, Indeks, od 4. studenoga 2014., <http://www.index.hr/vijesti/clanak/pravobraniteljica-pravo-na-pobacaj-je-utemeljeno-na-nadnacionalnim-zakonima-eu/781753.aspx>.

93 Vidi *Protiv priziva savjesti i Ustava: 'Liječnike koji odbijaju pobačaj izbaciti iz javnog zdravstva'*, „Dnevno.hr“ od 28. siječnja 2015., <http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/protiv-priziva-savjesti-i-ustava-lijecnike-koji-odbijaju-pobacaj-izbaciti-iz-javnog-zdravstva-143361#>.

ili moralnog uvjerenja kao razloga priziva savjesti, mogu kriti drugi razlozi koji nemaju s njima nikakve veze. Tako drže da dio ginekologa i ginekologinja izjavljuju priziv savjesti zbog toga što su oni koji obavljaju pobačaj u njihovom radnom ili društvenom okruženju stigmatizirani pa izbjegavaju i sami biti stigmatizirani, zbog pritiska šefova posebno kada se radi o konfesionalnim bolnicama, neki u prizivu savjesti nalaze pogodan izgovor da ne moraju raditi zahvate koji su neugodni, neki ginekolozi izjavljuju priziv savjesti samo u javnoj ustanovi gdje primaju mjesečnu plaću, ali ih rade privatno, prizivom savjesti neki nastoje prikrivati svoje medicinsko neznanje i nedovoljnu vještinu za izvođenje pobačaja, dio ginekologa prizivaju se na savjest zbog nedostatka opreme za izvođenje zahvata i sl.⁹⁴

Kod prekida trudnoće po zahtjevu trudnice problematični bi mogli biti samo oni zahtjevi trudnica kod kojih nema medicinskih indikacija za nužno obavljanje pobačaja. Sa stajališta trudnice nesporno je da se problematizirati mogu samo oni zahtjevi za prekidom trudnoće koja je za trudnicu u tom trenutku neželjena iz različitih subjektivnih i objektivnih razloga koje trudnica smatra opravdanim (nezaposlenost, neimaština, ostvarenje drugih životnih ciljeva, studiranje, trudnoća posljedica silovanja, otac nepoznat ili se ne želi prihvatiti odgovornosti zajedničkog podizanja djeteta, mnogobrojna obitelj, maloljetnost trudnice i sl.). Usvojena filozofija življenja podrazumijeva zadovoljavanje mnogobrojnih, visoko postavljenih i stalno novih potreba i u kvantitativnom i u kvalitativnom smislu. Velika su stremljenja i zahtjevi koje sebi postavljaju i muškarac i žena. Pored težnji vezanih uz individualni razvoj i samoostvarivanje, javljaju se i hedonističke težnje i okretanje materijalnim vrednostima. Pored oportunističkih prepreka rađanju, osjećaja nedovoljne sigurnosti i u obitelji i u široj zajednici i troškova (cijene) vezanih uz usklađivanje roditeljstva i profesionalne aktivnosti kao i roditeljstva i zadovoljenja različitih interesa, i strukturne prepreke, nezaposlenost, neriješeno stambeno pitanje, problemi čuvanja djece, nezadovoljavajući ekonomski standard i druge pojave iz ovog kruga bitna su prepreka za ostvarivanjem stavova o idealnom broju djece.⁹⁵ Prema studijama provedenim u više zemalja svijeta, razlozi zbog kojih se žene odluče prekinuti trudnoću najčešće su: odgoda ili prekid odgajanja djeteta; zabrinutost zbog prekidanja posla ili obrazovanja; pitanja vezana uz financijsku stabilnost ili stabilnost u vezi; osjetna nezrelost. Neke žene su se podvrgle pobačaju radi socijalnih pritisaka. To može uključivati stigmatizaciju nesposobne osobe, preferencija djece određenog spola, neodobranje samohranog majčinstva, nedovoljna ekonomska potpora obitelji, nedostatak pristupa ili odbijanje kontracepcije ili metode kontrole populacije (kao kineska politika jednog djeteta).⁹⁶

94 Tako GJURIĆ, G., *Prigovor savjesti i nagovor savjesti u ratu oko pobačaja*, <http://www.libela.org/sa-stavom/5621-prigovor-savjesti-i-nagovor-savjesti-u-ratu-oko-pobacaja/>

95 Usp. RAŠEVIĆ, M., *Bela kuga i abortus*, rad u knjizi *Pomeramo granice*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2007., str. 28.-29.

96 Vidi i podrobnije o tome kod BANKOLE, A. - SINGH, S. - HAAS, T., *Reasons Why Women Have Induced Abortions: Evidence from 27 Countries*, *International Family Planning Perspectives*, (1998), 24 (3), str. 117-127.

Problematika prava zdravstvenih radnika na priziv savjesti kod pobačaja na zahtjev dodatno je potenciran kada se svi ginekolozi u zdravstvenoj ustanovi pozovu na priziv savjesti. Treba kazati da je pravo na priziv savjesti individualno, a ne kolektivno pravo. Ne može javna ustanova imati pravo na priziv savjesti. Stoga zagovornici zabrane ili ograničenja prava na priziv savjesti drže da, ako neki liječnik ne želi raditi pobačaj i druge postupke koji se protive njegovom vjerskom ili svjetonazornom opredjeljenju, on treba promijeniti struku ili treba otići u privatnu ordinaciju koja to ne radi. Ustanova, ako ima takve liječnike, treba zaposliti nekoga tko nema priziv savjesti, jer ne može cijela bolnica imati prigovor savjesti, budući da bi to bilo protivno svim mogućim standardima i zdravom razumu.⁹⁷ Priziv savjesti usko je vezan uz religiozne i moralne stavove pojedinca. Ako je bolnica državna institucija koja se financira iz državnih sredstava, teško bi bilo opravdati pravo na priziv savjesti ako ono stoji na putu ostvarenja prava žene. Prihvatljivost priziva savjesti jača ako bi se radilo o djelatniku bolnice koja se financira fondovima vjerskih institucija.⁹⁸ S druge strane, u Rezoluciji 1763 iz 2010. godine u točki 1., između ostalog, stoji da niti jedna pravna ili fizička osoba neće biti podvrgnuta prisili, neće se držati odgovornom niti će se na bilo koji način diskriminirati ako odbije izvršiti pobačaj ili eutanaziju. Dakle, po navedenoj Rezoluciji VE niti pravnu osobu, dakle bolnicu, ne smije se prisiljavati da vrši pobačaje na zahtjev! Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova RH naglašava kako se kod isticanja priziva savjesti radi isključivo o osobnoj odluci pojedinca te se stoga ova mogućnost ne može proširiti na čitavu instituciju kao takvu. Svaka medicinska ustanova koja sudjeluje u državnom sustavu zdravstvene zaštite i koja je osposobljena i zakonski obvezna pružiti medicinski zahvat prekida trudnoće ima jasnu pravnu obvezu osigurati učinkoviti pristup ovoj vrsti medicinske usluge svim ženama koje su koristeći svoju ustavom zajamčenom slobodu izbora donijele tu nimalo laganu osobnu odluku. Na upravnim tijelima takvih medicinskih ustanova je da uspostave sustav pružanja ove vrste usluge koji će jamčiti da građanke Republike Hrvatske kao i građanke Europske unije u Republici Hrvatskoj u svakom trenutku imaju učinkovit pristup ovoj vrsti medicinskog zahvata u skladu s uvjetima propisanim Zakonom o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece. U slučaju da upravna tijela medicinskih ustanova koje su dužne osigurati učinkoviti pristup ovom medicinskom zahvatu nisu sposobna organizirati pružanje ove usluge u skladu sa svojom zakonskom obvezom, tada je na Ministarstvu zdravstva, kao nadležnom tijelu izvršne vlasti, poduzeti sve mjere iz svoje nadležnosti kako bi osiguralo da konkretna ustanova ispuni svoju zakonsku obvezu.⁹⁹

97 U tom smislu *Još su žive žene koje su same napravile pobačaj vješalicama, ne želimo da se to ikad ponovi*, <http://www.vecernji.hr/hrvatska/jos-su-zive-zene-koje-su-same-napravile-pobacaj-vjesalicama-ne-zelimo-da-se-to-ikad-ponovi-976203>.

98 Tako RITTOSSA, D., *Prijepori o pravu na pobačaj u Republici Hrvatskoj*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 26, 2005., br. 2, str. 981.

99 Vidi *Pravobraniteljica: Pravo na pobačaj je utemeljeno na nadnacionalnim zakonima EU*, Indeks, od 4. studenoga 2014., <http://www.index.hr/vijesti/clanak/pravobraniteljica-pravo-na-pobacaj-je-utemeljeno-na-nadnacionalnim-zakonima-eu/781753.aspx>

4. S druge strane, zagovornici prava zdravstvenih radnika na priziv savjesti kod obavljanja pobačaja na zahtjev pozivaju se prvenstveno na relevantne međunarodne dokumente i nacionalne propise u kojima se priznaje pravo na priziv savjesti, kao što su: Opća deklaracija Ujedinjenih naroda o pravima čovjeka, (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Ustav Republike Hrvatske, Zakon o liječništvu, Zakon o dentalnoj medicini, Zakon o medicinski pomognutoj oplodnji, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Kodeks medicinske etike i deontologije, Etički kodeks ljekarničke etike i deontologije (o čemu je već podrobno pisano u ovom radu pa nema potrebe isto ponovno razlagati), ali i na odluke međunarodnih i domaćih sudova te pravna, etička i teološka stajališta uvažanih fizičkih i pravnih osoba i interesnih skupina.

Primjerice, u prilog prava zdravstvenih radnika na priziv savjesti navodi se kako je Parlamentarna skupština Vijeća Europe utvrdila pravo na priziv savjesti u medicini Rezolucijom 1763 iz listopada 2010. godine. U točki 1. ove Rezolucije, između ostalog, propisuje se kako niti jedna pravna ili fizička osoba neće biti podvrgnuta prisili, neće se držati odgovornom niti će se na bilo koji način diskriminirati ako odbije izvršiti pobačaj ili bilo koji drugi čin koji bi iz bilo kojeg razloga za posljedicu imao smrt ljudskog fetusa ili embrija. Također se navodi kako je većinom glasova Europski parlament odbio glasovati o izvješću zastupnice Edite Estrele (S&D) o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima te je prijedlog ove neobvezujuće rezolucije vratio na matični odbor. Prijedlog rezolucije Edite Estrele izazvao je oštre polemike u Europskom parlamentu posebice zbog pokušaja sužavanja prava na “priziv savjesti” te definicije pobačaja kao temeljnog ljudskog prava, što je suprotno mišljenju Europske komisije koja je naglasila da EU nije nadležan za uređivanje tog pitanja.¹⁰⁰ Drže, nadalje, sasvim sigurnim da ljudski život ne počinje sa završetkom 12. tjedna trudnoće,¹⁰¹ jer ljudsko biće je genetski posve definirano i jedinstveno, neponovljivo u trenutku začeća.¹⁰² Njegov DNA se više nikad neće mijenjati. To je ujedno i trenutak u kom su budući mogući roditelji *de*

100 Usp. *EP odbio glasovati o pobačaju kao temeljnom ljudskom pravu*, Večernji list, od 22. listopada 2013., <http://www.vecernji.hr/eu/ep-odbio-glasovati-o-pobacaju-kao-temeljnom-ljudskom-pravu-631241>

101 Sud pravde u Luxembourg, 2011. određuje da ljudski život počinje od samoga začeća, <http://eutopialaw.com/2011/10/21/eu-law-human-dignity-and-the-human-embryo-the-decision-of-the-cjeu-grand-chamber-in-brustle-v-greenpeace-ev-c%E2%80%91913410/>

102 Dijete već od trenutka začeća može steći prava. Tako začeto dijete (*nasciturus*) ima sposobnost za nasljeđivanje i dijete začeto u času otvaranja nasljedstva smatrat će se rođenim ako se rodi živo (Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, br. 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, 33/15, čl. 124. st. 2.). Ovo je pravna fikcija i ima za cilj očuvati nasljedna prava ukoliko se dijete kasnije živo rodi. Još od rimskog prava, odnosno, u vremenu kada su znanost i medicina bili na kudikamo nižim granama, dostignućima i spoznajama, rimskim pravnicima nije bilo sporno da se u utrobi majke nalazi živi, još nerođeni čovjek, dakle, čovjek koji čeka svoje vrijeme izlaska, pa su tako odredili zakonsku normu po kojoj su štitali njegova imovinska prava (*Nasciturus pro iam nato habetur, quotiens de eius commodis agitur*). Vidi o tome i šire kod VELČIĆ, B., *Nerođeno dijete ima pravo na nasljeđivanje imovine, ali pravo na život – ne!*, podatak na stranici: <http://spiritus-movens.me/zivot/06/13/nerodeno-dijete-ima-pravo-na-nasljedivanje-imovine-ali-pravo-na-zivot-ne/>.

facto obavili svoj izbor, pa je svaki naknadni “izbor” zapravo vrlo upitan s moralne strane. Da se ne govori o nakaradnosti teze da žene trebaju imati pravo izbora, ali ne i liječnici koji bi trebali izvršiti nešto što osobno smatraju ubojstvom.¹⁰³ Štoviše, ideja o slobodi žene da samostalno odlučuje o pobačaju zasniva se na strahovitom potiranju tuđih prava: u ovom slučaju, prava djece, i također prava zdravstvenih radnika kojima sudbina nerođenog djeteta leži na savjesti.¹⁰⁴ I Ustav RH u članku 14. određuje da: “Svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode, neovisno o njegovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama. Svi su pred zakonom jednaki”, a pri tome ne definira eksplicitno što se pod tim „svatko“ podrazumijeva, ali zasigurno ne isključuje prava još nerođenog djeteta. Prava djeteta brižno i smišljeno se prešućuju, a novo ljudsko biće nije samo plod majke, nego i oca. Pravo na abortus pretpostavlja pravo na ubojstvo što je besmisleno. To je kršenje prava na život.¹⁰⁵ Civiliziranost jednog društva treba prije svega mjeriti stupnjem zaštite najslabijih i najranjivijih pripadnika društva, u što svakako spadaju i nerođena djeca. Postavljaju pitanje kako žena sama može odlučiti o prekidu tog života i zašto se nikad ne uključuju muškarci, jer to je diskriminacija muškaraca, te ako se borimo za pravo žene za odluku, zašto se ne borimo za pravo nerođenog djeteta za život?¹⁰⁶

Drži se i kako pravo na pobačaj nije ljudsko pravo, nego je riječ o stanovitoj slobodi, gdje jedan broj suvremenih država omogućuje ženama da na organizirani način i bez straha od kazne provedu pobačaj u djelo. Čak i u onim zemljama u kojima je pobačaj dopušten, uglavnom se zabranjuje pobačaj u kasnijim stadijima trudnoće. Tako je i u Hrvatskoj predviđena kazna do tri godine zatvora, za pobačaj nakon desetog tjedna trudnoće.¹⁰⁷ Sud za ljudska prava donio je 2010. presudu u slučaju *ABC v. Ireland*, kojom tvrdi da ne postoji pravo na abortus već pravo žene na zaštitu zdravlja i tjelesnog integriteta.¹⁰⁸

103 Podatak kod *Protiv priziva savjesti i Ustava: ‘Liječnike koji odbijaju pobačaj izbaciti iz javnog zdravstva’*, Dnevno.hr, od 28. siječnja 2015., <http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/protiv-priziva-savjesti-i-ustava-lijecnike-koji-odbijaju-pobacaj-izbaciti-iz-javnog-zdravstva-143361#>.

104 Tako ČEHIĆ, D., *Ljudima koji ne haju za savjest sloboda savjesti ne znači baš ništa*, podatak na stranici <http://zdravstveniodgoj.com/news/-ljudima-koji-ne-haju-za-savjest-sloboda-savjesti-ne-znaci-bas-nista>.

105 Usp. PAVIČIĆ, D., *Pozaić o Hoły: navodna stranka ekologije propagira kulturu smrti*, „Večernji list“ od 27. studenoga 2014., <http://www.vecernji.hr/hrvatska/biskup-pozaic-ginekologe-koji-ne-zele-pobacaje-pretvorili-su-u-udbase-976025>.

106 O tome vidi *Protiv priziva savjesti i Ustava: ‘Liječnike koji odbijaju pobačaj izbaciti iz javnog zdravstva’*, Dnevno.hr, od 28. siječnja 2015., <http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/protiv-priziva-savjesti-i-ustava-lijecnike-koji-odbijaju-pobacaj-izbaciti-iz-javnog-zdravstva-143361#>.

107 Tako ČEHIĆ, D., *Ljudima koji ne haju za savjest sloboda savjesti ne znači baš ništa*, podatak na stranici: <http://zdravstveniodgoj.com/news/-ljudima-koji-ne-haju-za-savjest-sloboda-savjesti-ne-znaci-bas-nista>.

108 Vidi o tome na stranici: <http://stephenspillane.com/blog/index.php/2010/12/abc-v-ireland-european-court-of-human-rights/>; <http://www.hrlc.org.au/court-tribunal/european-court-of-human-rights/s-h-others-v-austria-2011-echr-1879-3-november-2011/>.

Tvrde kako se prešućuje činjenica da liječnička etika i deontologija ničim ne obvezuju liječnika da obavi pobačaj na zahtjev, jednostavno zato jer trudnoća nije bolest i ukoliko ne ugrožava zdravlje majke ili ploda, ne proizvodi moralnu obvezu liječnika da intervenira. Suprotno tvrdnjama zagovornika neograničenog prava na pobačaj, Hipokrat u svojoj zakletvi, koja je bila i ostala temeljem liječničke etike, jasno kaže: “Nikome neću, makar me za to i molio, dati smrtonosni otrov, niti ću mu za nj dati savjet. Isto tako neću dati ženi sredstvo za pometnuće ploda.” Dakle, zaključuju da izvorna Hipokratova zakletva izrijekom zabranjuje liječnicima izvršenje pobačaja na zahtjev. Ta se zakletva kroz stoljeća mijenjala, no i današnja, tzv. “ženevska” iz 1948., je jasna: “Apsolutno ću poštovati ljudski život od samog začetka. Niti pod prijetnjom neću dopustiti da se iskoriste moja medicinska znanja suprotno zakonima humanosti.”

5. Razvidno je da svojevrsna suprotstavljenost dvaju (ljudskih) prava (u pogledu pobačaja na zahtjev), zajamčenih brojnim propisima, teško se može riješiti na individualnoj razini – nedopuštanjem pojedinoj trudnici da traži i obavi pobačaj na njezin zahtjev ili nalogom pojedinom liječniku da obavi pobačaj unatoč njegovom isticanju priziva savjesti u konkretnom slučaju. Za sada je teško nazrijeti i neko kompromisno rješenje, jer su stajališta interesnih skupina u pravilu isključiva.¹⁰⁹ Nedvojbeno se radi o kompleksnom, multidisciplinarnom problemu (sociološkom, etičkom, medicinskom, pravnom, vjerskom, društvenom, političkom, socijalnom, ekonomskom i dr.) i na tim razinama bi trebalo tražiti i rješenje ovoga problema.

109 U Americi je poznat slučaj Jamesa Kopa, člana Kristovih jaganjaca, boraca protiv abortusa, koji je došao na FBI-jevu listu deset najtraženijih osoba jer je 1998. godine ubio ginekologa koji je vršio abortuse. U božićnoj poslanici iz 1995. Patrijarh i 35 arhijereja primijetili su da „žene začinju jer je to skopčano sa uživanjem i zadovoljstvom, ali neće da rađaju i podižu decu, jer je to naporno i tobož ugrožava njihov komoditet“, kao i da „mnoge majke koje nisu želele da imaju više od jednog deteta danas čupaju kose i gorko ridaju nad izgubljenim jedincima u ovim ratnim sukobima, proklinjući zato Boga i ljude, ali pri tom zaboravljajući da optuže i sebe što nisu rodile još dece da im ostanu kao uteha“. I Mitropolit crnogorsko-primorski je civilizaciju koja ozakonjuje abortus, odnosno čedomorstvo ocijenio kao „pritajeno nekrofilsku, u suštini nečovečnu civilizaciju“. Podatak kod JOVANOVIĆ, S. – SIMEUNOVIĆ PATIĆ, B., *(Ne)dozvoljeni prekid trudnoće*, Pravni život, 2007., br. 9, str. 160. U Srbiji je 2000. godine Sinod Srpske pravoslavne crkve pred početak uskršnjeg posta javno „umolio“ svećenike da liječnike i primalje koji vrše abortuse, dok se ne pokaju „ne pripuštaju Svetoj tajni Pričešća i da ih liše prava na rezanje slavskog kolača“, jer je čedomorstvo „vapijući greh pred Bogom, osuđen od celokupnog kanonskog i svetoatačkog predanja Crkve i kao takvo preti da u dogledno vreme dovede do biološkog istrebljenja srpskog naroda“. Vidi ČIRIĆ, A., *Crkva protiv abortusa*, Vreme, br. 481, 2000., podatak kod JOVANOVIĆ, S. – SIMEUNOVIĆ PATIĆ, B., *(Ne)dozvoljeni prekid trudnoće*, Pravni život, 2007., br. 9, str. 160.

V. ZAKLJUČAK

Možemo zaključiti da su u pogledu (ne)dopuštenosti isticanja priziva savjesti (u medicini) stajališta relevantnih aktera rezolutno podijeljena.

S jedne strane protivnici prava na priziv savjesti, posebno na području porodništva, tvrde kako ta mogućnost u javnom zdravstvu dovodi do neučinkovitosti i nejednakosti, ugrožava kvalitetu i dostupnost zdravstvene usluge, da je nekompatibilan sa zanimanjem liječnika, te da svatko mora preuzeti neke obveze i odgovornosti ako želi postati liječnik (zdravstveni radnik). One su sastavni dio liječničkog zvanja i ne bi bilo u redu da temeljem priziva savjesti liječnik ne pruži uslugu na koju pacijenti imaju pravo, koje su legalne, korisne, koje su izraz pacijentove volje, i koje su dio pravednog sustava zdravstvene skrbi.¹¹⁰

S druge strane, argument koji se navodi u korist priziva savjesti jest da bi se uskraćivanjem prava zdravstvenim radnicima na priziv savjesti ograničili etički, vjerski ili moralni nazori i uvjerenja zdravstvenih radnika i njihovo pravo zajamčeno međunarodnim konvencijama, Ustavom, zakonima, etičkim i deontološkim kodeksima. Drži se kako institut prigovora savjesti omogućuje liječnicima zadržavanje osobnog integriteta.

Niz je uzroka i razloga koji dovode do navedenog stanja poput: manjkavost zakonske regulative prava na priziv savjesti u medicini; nedostatak sveobuhvatne i opće prihvaćene pravne definicije pojma “priziv savjesti”; nedostatak prakse tzv. „pozitivnog priziva savjesti“; nenormiranost postupka, forme i trenutka izjavljivanja priziva savjesti, utvrđivanja vjerodostojnosti priziva savjesti i načina sprječavanja njegove zlouporabe; nije propisan način izvještavanja nadređenog, odnosno poslodavca o prizivu savjesti; neodređenost tko može tražiti priziv savjesti – izravni izvršitelj ili i asistenti, neuređeni žalbeni postupak i sl.¹¹¹

U (medicinskopravnoj) sudskoj praksi i teoriji, javnim raspravama i stajalištima interesnih skupina, publiciranim znanstvenim i stručnim radovima iz raznih znanstvenih područja i polja i dr., može se naći više korisnih prijedloga za ujednačavanje prakse, suprotstavljenih stajališta i pravne regulative na području primjene instituta „priziva savjesti“. Drži se, tako, kako je nužno izmijeniti i dopuniti odredbe zakona i podzakonskih propisa kojima se sada uređuje pravo na priziv savjesti na način da se uredi učinkovitost, djelotvornost, jedinstveni sustav standardizirane kvalitete, sigurnost i dostupnost zdravstvene zaštite vezano uz odbijanje obavljanja vršenja nekih standardnih medicinskih postupaka zbog priziva savjesti. Nadalje, posebnim propisom (pravilnikom ministra zdravstva i/ili pravosuđa) trebalo bi regulirati postupak, formu i trenutak izjavljivanja priziva savjesti te isključiti mogućnost selektivnog priziva savjesti. Korisnicima usluga bi trebalo omogućiti da im se u slučaju isticanja priziva savjesti osigura pravovremena

110 Tako SAVULESCU, J., *Prigovor savjesti u medicini*, Cijepljenje.info, <http://www.cijepljenje.info/julian-savulescu-prigovor-savjesti-u-medicini/>.

111 Usp. GJURIĆ, G., *Prigovor savjesti i nagovor savjesti u ratu oko pobačaja*, <http://www.libela.org/sa-stavom/5621-prigovor-savjesti-i-nagovor-savjesti-u-ratu-oko-pobacaja/>

usluga drugog stručnjaka istih kvalifikacija (koji se ne poziva na priziv savjesti), te da zbog toga nemaju dodatnih neugodnosti i troškova. Poslodavci bi trebali urediti svoju djelatnost na način da zbog isticanja priziva savjesti njihovih zaposlenika ne dođe u pitanje mogućnost pružanja njihovih usluga, odnosno pada kvalitete njihovih usluga. Svakako bi trebalo posvetiti pozornost i edukaciji o pravu na priziv savjesti kako tijekom studiranja, tako i kroz cjeloživotno obrazovanje.¹¹²

Razvidno je da se radi o multidisciplinarnom problemu kod kojeg se rješenje može iznaći samo zajedničkim i istovremenim pristupom više znanstvenih disciplina i struka (medicinara, pravnika, etičara, teologa, sociologa i sl.) kao i interesnih skupina (udruga pacijenata i zdravstvenih radnika, komora i sl.), pritom polazeći od međunarodnih i nacionalnih propisa u najširem smislu riječi, recentne sudske prakse međunarodnih i domaćih sudova, pravila i protokola struke, rješenja iz etičkih kodeksa, nauka vjera i sl.

---

112 Vidi DAVID Udruga građana za zaštitu ljudskih prava, *Prijedlozi za cjelovito reguliranje prava na priziv savjesti u medicini/ zdravstvenoj djelatnosti*, Inicijativa liječnika/-ca za reguliranje priziva savjesti u medicini i CESI – Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje, Poruke Okruglog stola „Priziv savjesti u medicini“, Zagreb, Novinarski dom, 21. 1. 2015., <http://david-udruga.hr/novosti/2015/02/11/prijedlozi-za-cjelovito-reguliranje-prava-na-priziv-savjesti-u-medicini-zdravstvenoj-djelatnosti/>; i GJURIĆ, G., Prigovor savjesti i nagovor savjesti u ratu oko pobačaja, <http://www.libela.org/sa-stavom/5621-prigovor-savjesti-i-nagovor-savjesti-u-ratu-oko-pobacaja/>.

Summary

THE RIGHT OF MEDICAL WORKERS TO CONSCIENTIOUSLY OBJECT

Institute “conscientious” protects citizens’ freedom of each person in relation to the choice according to their own conscience. With the view of her/his ethical, religious or moral principles, medical worker has the right to refer to conscientious objection and decline to conduct health care if it is not in dissonance with professional standards or if it is not causing any permanent consequences on health or it is not danger for patient’s life. Medical worker shall inform the patient and responsible or superior person on her decision in due time.

This is a multidisciplinary problem whose solution can be found only through joint and simultaneous access to several scientific disciplines and professions (physicians, lawyers, ethicists, theologians, sociologists, etc.), as well as interest groups (associations of patients and health workers, chambers, etc.) according to international and national regulations, the recent case law of international and domestic courts, rules and protocols of the profession, the decision of codes of ethics, the principles of religion etc.

Keywords: *conscientious objective, patient rights, reproductive medicine, abortion on demand.*

Zusammenfassung

DAS RECHT DER GESUNDHEITSARBEITNEHMER AUF „GEWISSENHEITSEINSPRUCH“

Das Institut der Gewissensfreiheit schützt Bürgerfreiheiten jeder Person auf das Recht eigene Gewissensentscheidungen zu treffen. Aufgrund ethischer, Glaubens- oder moralen Aufsichten können Gesundheitsarbeiter Gesundheitspflege verweigern, es sei denn, dies stößt gegen die Berufsregeln oder gefährdet Leben oder Gesundheit von Patienten. Über eine solche Entscheidung muss der Patient und die Vorgesetzten rechtzeitig informiert werden. Da dieses Problem mehrschichtig und disziplinübergreifend ist, bedarf seine Lösung enger Zusammenarbeit von Ärzten, Juristen, Ethiker, Theologen, Soziologen sowie von Interessentengruppen, nämlich Patientenverbänden, Ärzteverbänden und Kammern usw. Dabei sollten die relevanten internationalen und nationalen Vorschriften, sowie die jüngste nationale und internationale Rechtsprechung, Berufsregeln, Ethik-Kodex, Glaubensprinzipien in Betracht gezogen werden.

Schlüsselwörter: *Gewissenseinanspruch, Patientenrechte, reproduktive Medizin, Abtreibung auf Verlangen.*

RIASSUNTO

IL DIRITTO DEGLI OPERATORI SANITARI ALLA “OBIEZIONE DI COSCIENZA”

L'obiezione di coscienza tutela la libertà civile di ciascuna persona rispetto alla scelta riguardosa della propria coscienza. In ragione delle proprie convinzioni etiche, religiose e morali, l'operatore sanitario ha diritto di appellarsi all'obiezione di coscienza e rifiutare di eseguire un trattamento sanitario, qualora ciò non sia in antitesi con le regole della professione e se ciò non comporti conseguenze permanenti per la salute o non comprometta la vita del paziente. Riguardo alla sua decisione deve informare prontamente il paziente, come pure il responsabile o il proprio superiore.

Trattasi di un problema multidisciplinare al quale si può trovare una soluzione unicamente mediante un approccio comune e simultaneo di più discipline scientifiche e di più professioni (medica, legale, etica, teologica, sociologica etc.), come pure grazie a diversi gruppi portatori di interessi (associazioni di pazienti, associazioni di operatori sanitari, vari albi etc.), partendo all'uopo dalle disposizioni internazionali e domestiche più varie, dalla recente giurisprudenza delle corti internazionali e nazionali, dalle regole e dai protocolli professionali, dalle soluzioni derivanti dai codici deontologici, dai credi etc.

Parole chiave: *obiezione di coscienza, diritti dei pazienti, medicina riproduttiva, interruzione volontaria di gravidanza.*